

Dr. Arūnas Bubnys

HOLOKAUSTO LIETUVOJE BIBLIOGRAFIJA

Ivadas

Holokausto Lietuvoje istoriografiją sąlyginai galima suskirstyti į keturias kryptis: užsienių šalių; 2) Lietuvos tarybinę; 3) lietuvių išeivijos Vakaruose; 4) Lietuvos Respublikos (nuo 1990 metų).

Žemiau trumpai aptarsime visas istoriografines kryptis, pridėdami svarbesnių kiekvienos krypties knygų ir straipsnių sąrašą. Žinoma, toks sąrašas negali būti pilnas vien dėl to, jog iki šiol yra išleista tūkstančiai darbų, kuriuose nagrinėjamas žydų genocidas Lietuvoje arba kuriuose yra svarbių faktų apie holokaustą Lietuvoje. Be to, kasmet ilgas sąrašas pasipildo dešimtimis naujų knygų ir straipsnių. Tos knygos ir straipsniai, kurių turinys atsispindi jų pavadinimuose, plačiau nebus charakterizuojami (su retomis išimtimis). Kitų knygų ir straipsnių turinys trumpai apibūdinimas po leidinio bibliografinių nuorodų. Ivrito ir jidiš kalba parašyti leidinių pavadinimai išversti į lietuvių kalbą. Anglų, vokiečių, rusų, lenkų kalbomis parašytų darbų pavadinimai neverčiami.

Užsienio šalių autoriai apie holokaustą Lietuvoje

Pasaulinė literatūra apie holokaustą skaičiuojama tūkstančiais. Vien knygų apie holokaustą skaičius prieš kelis metus jau peržengė 20 tūkstančių ribą. Beveik visų žinomiausių holokausto tyrinėtojų (pvz. R.Hilbergo, G.Reitlingerio ir kt.) apibendrinančiuose darbuose atsispindi žydų genocido Lietuvoje faktai. Daugiausia darbų apie žydų genocidą Lietuvoje išleista JAV ir Izraelyje. Kai kurie holokaustą išgyvenę Lietuvos žydai tapo pasaulyje pripažintais holokausto istorikais (Dovas Levinas, Icchakas Aradas). Dešimtys išsigelbėjusių „litvakų“ paskelbė savo prisiminimus, dienoraščius ir kitus dokumentus apie žydų tragediją Lietuvoje. Gaila, jog daug memuaristinės literatūros parašyta ivrito (hebrajų) kalba ir iki šiol nėra išversta į anglų kalbą arba kitas pasaulines kalbas. Suprantama, jog šioje bibliografijoje neįmanoma pateikti visos literatūros apie holokaustą. Autorius parinko tik tas monografijas, dokumentų rinkinius, mokslinius bei publicistinius straipsnius, kurie tiesiogiai nagrinėja holokaustą Lietuvoje arba kuriuose yra nemažai svarbių faktų ir samprotavimų minėta tema. Galima teigti, jog

užsienio šalių autorių darbuose atsispindi visi svarbiausieji holokausto istorijos momentai (žydų juridinis diskriminavimas, masinių žudynių organizavimas ir vykdymas, getų steigimas ir likvidavimas, kasdieninis gyvenimas, getų savivalda, organizuotas ir neorganizuotas pasipriešinimas, pogrindžio organizacijos, vietos gyventojų talkininkavimas naciams vykdant žydų genocidą, Lietuvos žydų kalinimas koncentracijos stovyklose už Lietuvos ribų, nužudytų žydų statistika ir kt. klausimai). Nors užsienio šalių holokausto tyrinėtojai atliko milžinišką darbą, vis dėlto tai nereiškia, jog tolesni holokausto tyrimai yra nereikalingi ir netikslingi. Užsienio šalių istorikai reliatyviai mažai panaudojo Lietuvos archyvų dokumentus. Remiantis minėtais dokumentais ir naujais moksliniais tyrimais būtų galima patikslinti ir papildyti tokius svarbius holokausto istorijos klausimus, kaip bendras nužudytų žydų skaičius, atskirų Lietuvos žydų bendruomenių likimas, vietos gyventojų, dalyvavusių žydų žudynėse skaičius, žydų turto konfiskavimas ir išgrobstymas bei kitus klausimus. Žemiau pateikiame užsienio šalių autorių knygų ir straipsnių bibliografiją. Į bibliografiją įtraukta JAV, Vokietijos, Izraelio, Lenkijos Respublikos autorių darbai.

Knygos

1. **Aly G., „Endlösung“: Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden, Frankfurt/ Mein, 1995, 540 S.**
2. **Arad Y., Ghetto in Flames: The Struggle and Destruction of the Jews in Vilna in the Holocaust, New York, 1982, 500 p.** Viena geriausių knygų apie Vilniaus getą.
3. **Arad I., Holokost. Katastrofa evreistva (1939-1945). Sbornik statei. Ierusalim, 1990, 165 s.** Knygoje yra nedidelis skyrelis apie žydų genocidą Lietuvoje.
4. **Arad Y., The Partisan: From the Valley of Death to Mount Zion, New York, 1979, 245 p.** Tai knygos autoriaus prisiminimai apie kovą su naciais Lietuvoje ir Baltarusijoje sovietų partizanų būryje.
5. **Balberyszki M., Shtarker fun ayzn („Stipresnis už geležį“, jidiš k.), Tel Aviv, 1967.**

6. Bar – On Cvi A., Am lachud be – cevet („Tauta mirtinuose gniaužtuose”, ivrito k.), Jeruzalė, 1995.

7. Bar – On Cvi A., D. Levin, Toldoteha šel machteret, hairgun halochem šel jehudei Kovna bemilchemet haolam hašnia („Pogrindžio istorija- Kauno žydų kovotojų organizacija Antrajame pasauliniame kare”, ivrito k.), Jeruzalė, 1962.

8. Benz W., Kwiet K., Matthäus J. (Hrsg.), Einsatz im „Reichskommissariat Ostland”. Dokumente zum Völkermord im Balticum und in Weissrussland 1941 – 1944, Berlin, 1998.

9. Benz W., Neiss M. (Hrsg.), Judenmord in Litauen: Studien und Dokumente, Berlin, 1999, 183 S. Mokslinių straipsnių ir prisiminimų rinkinys apie holokaustą Lietuvoje.

10. Birger T. (with Green J. M.), A Daughter’s Gift of Love: A Holocaust Memoir, Philadelphia, 1992. Buvusios kalinės prisiminimai apie Kauno getą ir Štuthofio koncentracijos stovyklą.

11. Birger Z., Keine Zeit für Geduld: Mein Weg von Kaunas nach Jerusalem, Berlin, 1997. Vaikystės prisiminimai apie gyvenimą Kauno gete ir Dachau koncentracijos stovykloje.

12. Bludz B., Der goral fun jidišen dokter in Lite („Gydytojo žydo likimas Lietuvoje”, jidiš k.), Tel Aviv, 1974.

13. Dvoržeki M., Vaise necht un švarce teg. („Baltosios naktys ir juodosios dienos”, jidiš k.). Žydų stovyklos Estijoje, Jeruzalė, 1970. Apie buvusių Vilniaus geto žydų kalinimą koncentracijos stovyklose Estijoje.

14. Dworzecki M., Yerushalayim D’Lita in Kamf um Unkum: Histore du Ghetto de Vilna, Edite Par L’Union Populaire Juive en France, 1948.

15. Elkes J., Values, Belief and Survival: Dr. Elkhanan Elkes and the Kovno Ghetto, London, 1997. Buvusio Kauno geto seniūnų tarybos pirmininko sūnaus knyga apie savo tėvą E. Elkesą.

16. Endlin N., Oyf di vegn fun partizaner kamf: Zikhroynes, („Kelias į partizanų kovą: Prisiminimai”, jidiš k.) Tel – Aviv, 1980.

17. **Engelshtern L., In getos un velder: Fun Vilne biz di Naliboker vildenishn** („Getuose ir miškuose: Nuo Vilniaus iki Nalibokų girių”, jidiš k.), Tel Aviv, 1972. Apie žydų dalyvavimą sovietų partizaniniame judėjime Vilniaus krašte.

18. **Faitelson A., Heroism and Bravery in Lithuania 1941 – 1945, Jerusalem, 1996, 432 p.** Knygoje išsamiai aprašyta Kauno geto istorija ir geto pagrindinės antifašistinės organizacijos veikla.

19. **Faitelson A., In šturm und gerangl („Galynės audroje”, jidiš k.), V; 1993.**

20. **Faitelsonas A., Pabėgimas iš IX forto, Kaunas, 1998, 156 p.**

21. **Freund F., Ruttner F., Safrian H., Ess first kejn weg zurik...Geschichte und Lieder des Ghettos von Wilna 1941 – 1943. Mit einem Vorwort von Simon Wiesenthal, Wien, 1992, 199 S.** Straipsnių rinkinys apie Vilniaus getą.

22. **Friedman P., Their Brothers Keepers: The Christian Heroes and Heroines Who Helped the Oppressed Escape the Nazi Terror, New York, 1957 ir 1978.** Knygoje yra žinių ir apie žydus gelbėjusius lietuvius.

23. **Garfunkel L., Kovno hajihudit bechurbana („Kauno žydų sunaikinimas”, ivrito k.), Jeruzalė, 1959.** Buvusio Kauno geto žydų tarnybos pirmininko pavaduotojo advokato Leibos Garfunkelio knyga apie Kauno getą.

24. **Gefen A., Hope in Darkness: The Aba Gefen Diaries, New York, 1987.** Buvusio Kauno geto kalinio prisiminimai apie savo išgyvenimus nacių okupacijos metais.

25. **Gilbert M., Endlösung: Die Vertreibung und Vernichtung der Juden. Ein Atlas, Reinbek bei Hamburg, 1995, 259 S.** Yra statistinių duomenų ir žemėlapių apie holokaustą Lietuvoje.

26. **Ginaitė S., Žydų tautos tragedijos Lietuvoje pradžia, Vilnius, 1994, 42 p.**

27. **Goldhagen D., Hitler’s Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust, New York, 1996.**

28. **Goldstein – Golden L., Fun Kovner geto biz Dakhau („Iš Kauno geto į Dachau”, jidiš k.), New York, 1985.** Buvusio Kauno geto gydytojo prisiminimai apie holokaustą.

29. **Gordon H., The Shadow of Death: The Holocaust of Lithuanian Jewry, Lexington, 1992.**

30. **Greenbaum M., The Jews of Lithuania: A History of a Remarkable Community, 1316 – 1945, Jerusalem, 1995, 405 p.**
31. **Hilberg R., Die Vernichtung der europäischen Juden, Frankfurt am Main, Bd. 1 – 3, 1990, 1351 S.** Kapitalinis darbas apie Europos žydų sunaikinimą. Yra žinių ir apie Lietuvos žydų tragediją.
32. **Hilberg R., Nusikaltėliai. Aukos. Stebėtojai: Žydų tragedija 1933 – 1945, Vilnius, 1999, 362 p.**
33. **Yahudat Lita, vol. 4 : Hashoah 1941 – 1945 („Lietuvos žydai, holokaustas 1941 – 1945“, ivrito k.), Tel – Aviv, 1984.** Knygą sudaro geto kalinių prisiminimai ir istorikų straipsniai apie Lietuvos getų gyvenimą.
34. **Yelin M., Dam ve – Neshek („Kraujas ir ginklai“, ivrito k.).** Buvusio Kauno geto pagrindžio vado Cheino Jelino brolio Meiro prisiminimai apie savo brolių.
35. **Yelin M., Khaim Yelin, geto kemfer un shraiber („Chaimas Jelinas – geto kovotojas ir rašytojas“, jidiš k.), Tel Aviv, 1975.**
36. **Jeckel E., Longerich P., Schoeps J. H., Enzyklopedie des Holocaust: Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden, Bd. 1 – 3, Berlin, 1993, 1958 S.** Yra straipsnelių apie holokaustą Lietuvoje.
37. **Jerušalmis E., Pinkas Šavli („Šiaulių knyga“, ivrito k.), Jeruzalė, 1958.** Tai Šiaulių geto 1941-1944 m. dienoraštis.
38. **Klausner J., The History of the Jews of Lithuania, Tel Aviv, 1959.**
39. **Klee E., Dressen W., Riess V., „Schöne Zeiten“: Judenmord aus der Sicht der Täter und Gaffer, Frankfurt am Mein, 1988.** Yra faktų apie žydų žudynes Lietuvoje.
40. **Klein D., The Hidden History of the Kovno Ghetto, New York, 1997.**
41. **Klein P. (Hrsg.), Die Einsatzgruppen in der besetzten Sowjetunion 1941/42. Die Tätigkeits – und Lageberichte des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD.**
42. **Korb J., Ki bemakli avarti – pirkei Šoa ufadut („Nes kadaise tik su lazda perbridau“, ivrito k.), 1986.** Pasakojimas apie holokaustą ir išsigelbėjimą.
43. **Kovner A., Knyga svidėtelstv, Israel, 1990, 276 s.**

44. **Kowalski I., A Secret Press in Nazi Europe: The Story of a Jewish United Partisan Organization, New York, 1978.**

45. **Krausnick H., Wilhelm H. H., Die Truppe des Weltanschauungskrieges. Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, Stuttgart, 1981, 396 S.** Knygoje yra žinių apie vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės A veiklą Lietuvoje.

46. **Kruk H., Togbuch fun vilner geto („Vilniaus geto dienoraštis”, jidiš k.), New York, 1961.**

47. **Leyser R., Jerusalem of Lithuania: Illustrated and Documented, 3 Bde, New York, 1974.** Vilniaus žydų istorija nuotraukose.

48. **Lester E., Lazar Ch., The Jewish Resistance to the Partisans in Lithuania and White Russia during the Nazi Occupation, 1940 – 1945, New York, 1977.** Knyga apie žydų pasipriešinimą Lietuvoje ir Baltarusijoje. Daugiau dėmesio skirta Jungtinei partizanų organizacijai Vilniuje.

49. **Levin D., Bein hapatiš vehamagal – jehudei haarcot habaltiot tachat hašilton hasovieti bemilchemet haolam hašnija („Tarp kūjo ir priekalo – Baltijos šalių žydai sovietų valdžioje per Antrąjį pasaulinį karą”, ivrito k.), Jeruzalė, 1983.**

50. **Levin D., Fighting Back: Lithuanian Jewry’s Struggle against the Nazis, 1941 – 1945, New York, 1985, 298 p.** Knygoje nagrinėjama Lietuvos žydų kova su naciais sovietų partizanų būriuose ir Raudonosios armijos dalinuose.

51. **Levin D., Pinkos hakehilot Lita (“Lietuvos bendruomenių metraštis”, ivrito kalba), Jaruzalė, 1996, 750 p.** Enciklopedinis Lietuvos miestų ir miestelių žydų bendruomenių istorijos metraštis nuo seniausiųjų laikų iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos.

52. **Levin D., The Lesser of Two Evils: Eastern European Jewry under Soviet Rule, 1939 – 1941, Philadelphia-Jerusalem, 1995, 424 p.** Daug dėmesio skirta Lietuvos žydų padėčiai pirmosios sovietinės okupacijos metais.

53. **Lewandowska S., Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej, Warszawa, 1997, 368 p.** Knygoje yra skyrius apie Vilniaus žydų žudynes nacių okupacijos metais.

54. **Littman S., War Criminal on Trial: Rauca of Kaunas, Toronto, 1998.** Apie buvusį Kauno gestapo pareigūną H. Rauką, kuris pasižymėjo žydų persekiojimuose.
55. **Lochamim veomdim alnafšam – milchemet jehudei Lita banacim 1941 – 1945** („Kovotojai ir savo gyvybės gynėjai – Lietuvos žydų karas su naciais 1941 – 1945”, ivrito k.), Jeruzalė, 1975.
56. **Marrus M. M., Holocaust: Historiografia, Warszawa, 1993, 359 S.**
57. **Myllyniemi S., Die Neuordnung der baltischen Ländern 1941-1944, Helsinki, 1973, 308 S.**
58. **Mishell W., Kaddish for Kovno: Life and Death in a Lithuanian Ghetto, 1941 – 1945, Chicago, 1988.**
59. **Ogoreck R., Die Einsatzgruppen und die „Genesis der Endlösung”, Berlin, 1996.**
60. **Oleiski J., Sefer Yaakov Olieski, Tel – Aviv, 1986.** Buvusio Kauno geto profesinės mokyklos vadovo prisiminimai apie gyvenimą gete.
61. **Oshry E., Responsa from the Holocaust, New York, 1983.**
62. **Oshry E., The Annihilation of Lithuanian Jewry, New York, 1995, 312 p.** Knygoje aprašoma Kauno geto istorija ir dar 44 Lietuvos miestelių žydų bendruomenių tragiškas likimas. Daug vietos skiriama dvasiniam ir religiniam gyvenimui.
63. **Paetzold K. (Hrsg.), Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung: Dokumente des faschistischen Antisemitismus 1933 bis 1942, Leipzig, 1987, 366 S.**
64. **Pasierbska H., Ponary: Wilenska golgota, Sopot, 1993, 374 p.**
65. **Pfefferkorn E., Family Life in the Kovno Ghetto: An Exhibition of Photographs by George Kadish, Washington, 1987.**
66. **Rassen J., Mir vilt lebn ! („Mes norime gyventi”, jidiš k.), New York, 1949.** Pasakojimas apie pabėgimą iš Kauno geto ir išsigelbėjimą.
67. **Rudashevski Y., The Diary of Vilna Ghetto, Tel Aviv, 1973.**
68. **Schoenburg N., Schoenburg S., Lithuanian Jewish Communities, New York, 1991, 503 p.** Kapitalinis darbas apie Lietuvos žydų bendruomenes, yra žinių apie šių bendruomenių žūtį nacių okupacijos metais.
69. **Shneidman N. N., Jerusalem of Lithuania. The Rise and Fall of Jewish Vilnius, Oakville (Toronto), 1998.**

70. **Slavinas A., Gibel Pompei, Tel Aviv, 1997.**
71. **Smoliakovas G., Die Nacht, die Jahre dauerte: Ein jüdisches Überlebensschicksal in Litauen 1941 – 1945, Konstanz, 1992, 226 S.** Buvusio žydų partizano prisiminimai.
72. **Stang K., Kollaboration und Massenmord: Die litauische Hilfspolizei, das Rollkommando Hamann und die Ermordung der litauischen Juden, Frankfurt am Main, 1996, 286 S.** Knyga apie J. Hamano „skrajojančio būrio“ ir TDA 1-ojo bataliono Kaune įvykdytas žydų žudynes Lietuvoje 1941 metais.
73. **Suckever A., Fun Vilner geto („Iš Vilniaus geto“, jidiš k.), Maskva, 1946, 255 p.**
74. **Sutzkewer A., Getto Vilna, Tel Aviv, 1947.**
75. **Tory A., Surviving the Holocaust: The Kovno Ghetto Diary, Cambridge and London, 1990.** Buvusio Kauno geto Žydų tarybos sekretoriaus nepaprastai išsami Kauno geto 1941 – 1944 m. kronika. Knygoje atsispindi įvairiapusis Kauno geto gyvenimas, geto tarybos santykiai su nacių valdžios pareigūnais ir kt. geto kasdieninio gyvenimo sferos.
76. **Trunk I., Judenrat: The Jewish Councils in Eastern Europe Under Nazi Occupation, Jerusalem, New York, 1972.** Kapitalinis darbas apie žydų getų „savivaldą“ Rytų Europoje nacių okupacijos metais.
77. **Uničtoženije evreev SSSR v gody nemeckoj okkupacii (1941-1944). Sbornik dokumentov i materialov. Redaktor Icchak Arad. Ierusalim, 1991.** Yra duomenų apie holokaustą Lietuvoje.
78. **Wilhelm H. H., Rassenpolitik und Kriegsführung. Sicherheitspolizei und Wehrmacht in Polen und der Sowjetunion 1939 – 1942, Passau, 1991, 241 S.** Yra faktų apie nacių politiką okupuotose Baltijos šalyse.
79. **Wilhelm H.–H., Die Einsatzgruppe A der Sicherheitspolizei und des SD 1941/1942, Frankfurt/Main, 1996.**
80. **Wolkonowski J., Okręg Wilenski Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej w latach 1939 – 1945, Warszawa, 1996, 383 S.** Knygoje yra skyrelis apie Vilniaus žydų žudynes.

Straipsniai

1. Arad Y., „The Judenräte in the Lithuanian Ghettos of Kovno and Vilna”, **Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe, 1933 – 1945: Proceedings of the Third Yad Vashem International Historical Conference, April 4 –7, 1977, Jerusalem, 1979, p. 93 – 112.**
2. Arad Y., “The „Final Solution” in Lithuania in the Light of German Documentation”, **Yad Vashem Studies, 1976, t. 11(Jerusalem), p. 234 – 272.**
3. Bartov O., „Defining Enemies, Making Victims: Germans, Jews, and the Holocaust”, **The American Historical Review, Vol. 103, No. 3, 1998, p. 771 – 816.**
4. Bauer Y., „Rescue Operations through Vilna”, **Yad Vashem Studies, Vol. IX, 1973, p. 215 – 223.**
5. Beinfeld S., „Health Care in the Vilna Ghetto”, **Holocaust and Genocide Studies, Vol. 12, No 1, 1998, p. 66 – 98.**
6. Beinfeld S., „Life in the Ghettos of Eastern Europe”, **Genocide: Critical Issues of the Holocaust, Los Angeles, 1983, p. 173 – 189.**
7. Breitman R., „Himmler’s Police Auxiliaries in the Occupied Soviet Territories”, **Simon Wiesenthal Center Annual, 1990, Vol. 7, p. 23 – 39.**
8. Bukontas A., “The Holocaust: a Historical Drama and Politicisation”, **Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No 6, p. 24-26.**
9. Cohen N., „Lietuvių požiūris į žydus per katastrofą”, **Atminties dienos, Vilnius, 1995, p. 217 – 222.**
10. Crossland J., „Lithuania’s List: From a Lost Nazi Archive, Memos of a Calculated Murder Spree”, **Lithuania: Crime ans Punishment, 1995, No. 5, p. 60 – 61.**
11. Davidowicz A., „Holokaust Żydow wilenskich”, **Czerwony sztandar, 1989 06 11, 06 14, 06 16.**
12. De la Meme A., „The Murder of French Jews in Lithuania”, **Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, p. 131 – 132.**

13. Dean M. C., „Lietuvių dalyvavimas masinėse žydų žudynėse Baltarusijoje ir Ukrainoje 1941 – 1944 metais: Pranešimas konferencijoje „Istorija ir genocidas Lietuvoje (Nida, 1997 m. rugsėjis 8 – 13 d.)”, Akiračiai 1998, Nr. 2, p. 6 – 9.
14. „Desk Murderers”, Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, p. 138 – 139.
15. Dieckmann Ch., „Der Krieg und die Ermordung der litauischen Juden”, Nationalsozialistische Vernichtungspolitik 1939 – 1945: Neue Vorschungen und Kontroversen, Fraunkfurt am Main, 1998, S. 292 – 329.
16. Dieckmann Ch., „Überlegungen zur deutschen Besatzungsherrschaft in Osteuropa 1941 – 1944: Das Beispiel Litauen”, Annaberger Annalen; Jahrbuch über Litauen und deutsch – litauische Beziehungen, Bonn, 1997, Nr. 5, S. 26 – 46.
17. Dunin – Wąsowicz K., „Żydowscy więźniowie KL Stutthof”, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, Warszawa, 1967, Nr. 63.
18. Dworzecki M., „Anton Schmidt: Feldwebel Anti – Nazi be – Getto Vilna”, Yad Vashem Bulletin, t. XIX – XX, 1959.
19. Epstein B., „Di likvidatsye fun Vilner geto”, YIVO Bleter, Vol. XXX, 1947.
20. Faitelson A., „Žudynių vieta – IX fortas”, Atminties dienos, V., 1995, p. 443 – 450.
21. Faitelsonas A., „Tiesa apie nusikaltimą visada būna skaudi, bet ją reikia žinoti”, Lietuvos rytas, 1999 06 19.
22. Friedlander H., „The Deportation of the German Jews: Post – War Germans Trials of Nazi Criminals”, Leo Baeck Institute Year Book, No 29, 1984, p. 201 – 206. Straipsnyje yra žinių apie Vokietijos žydų deportavimą į Kauną 1941 m. rudenį.
23. Gar J., „The first mass „actions” in Kaunas”, Lithuania: Crime and Punishment, 1995, No. 5, p. 45 – 47.
24. Garfunkel L., „Our account with the Lithuanians”, Lithuania: Crime and Punishment, 1995, No. 5, p. 25 – 27.
25. Garfunkel L., „Svarbiausieji Kauno geto momentai”, Litė, T. 1.

26. Garfunkel L., Oleiski J., Percikovič A., Grinhoic Š., Sraipsniai apie Kauno getą, Litė, T. 1, p. 1679 – 1757.
27. Gefenas A., „Žodis iš kitos pusės“, Tėviškės žiburiai, 1991 07 16.
28. Gil L., „The Battalions of Death and Destruction”, Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, p. 42 – 59.
29. Heer H., „Killing Fields: The Wehrmacht and the Holocaust in Belorussia” Holocaust and Genocide Studies, Vol. 11, No 2, 1997, p. 79 – 101.
30. Hörmann G., „Arbeitseinsatzleiter im Ghetto Kaunas”, Judenmord in Litauen, Berlin, 1999, S. 117 – 132.
31. Ycikas S., “Lithuanian- Jewish Relations in the Shadow of the Holocaust”, Bitter Legacy: Confronting the Holocaust in the USSR, Indiana University Press, 1997, p. 185-213.
32. Kessin Berman E., „From the Depts: Recovering Original Documentation from the Kovno Ghetto”, Holocaust and Genocide Studies, Vol. 12, No 1, 1998, p. 99 – 118.
33. Konecny P., „Widerstand in Wilna 1941 – 1943”, Ess first kejn weg zurik... Geschichte und Lieder des Ghettos von Wilna 1941 – 1943, Wien, 1992, S. 49 – 63.
34. Kuchenbecker A., „Juden und Judenfeindschaft in Litauen”, Jahrbuch für Antisemitismusforschung, 1997, t. 6, S. 13 – 20.
35. Kwiet K., „Juden und Banditen: SS-Ereignismeldungen aus Litauen 1943/44 m.”, Jahrbuch für Antisemitismusforschung, 1993, Nr. 2, S. 405 – 420. Yra žinių ir apie Lietuvos žydų žudynes.
36. Kwiet K., „Rehearsing for Murder: The Begining of the Final Solution in Lithuania in June 1941”, Holocaust and Genocide Studies, 1998, Vol. 12, No 1, p. 3 – 26.
37. Levin D., “Die Beteiligung der litauischen Juden im Zweiten Weltkrieg, Acta Baltica, 1976, XVI, S.172-184.
38. Levin D., “Participation of the Lituanian Jews in the Second World War”, Journal of Baltic Studies, vol.VI, Nr.4, 1975, p. 300-310.

39. Levin D., „1939 – 1941, The Intermediate Period and Its Implication for the Holocaust. The Jews of Eastern Europe under the Soviet Regime”, *Forum*, 1980, No. 37.
40. Levin D., „Jews in the Soviet Lithuanian Forces in World War II: The Nationality Factor”, *Soviet Jewish Affairs*, 1973, vol. 3, No 1, p. 57 – 64.
41. Levin D., „July 1944 – The Crucial Month for the Remnants of Lithuanian Jewry”, *Yad Vashem Studies*, 1984, vol. 16, p. 333 – 361.
42. Levin D., „Lithuania – An „Oasis” for Jews ?”, *The Jewish Press*, 1990 02 23.
43. Levin D., „Lithuania”, *Encyclopedia of the Holocaust*, New York, 1990, vol. 3, p. 895 – 899.
44. Levin D., „Lithuanian Attitudes toward the Jewish Minority in the Aftermath of the Holocaust: The Lithuanian Press, 1991 – 1992”, *Holocaust and Genocide Studies*, 1993, Vol. 7(2), p. 247 – 262.
45. Levin D., „New Lithuanians old policy towards the Holocaust, 1995, No. 5, p. 18 – 23.
46. Levin D., „On the Relations between the Baltic Peoples and their Jewish Neighbors before, during and after World War II”, *Holocaust and Genocide Studies*, vol. 5, Nr.1, p. 53-66.
47. Levin D., „The Soviet Communist Motif and its Effect on the Subject of the Holocaust in the Historiography of the Baltic Diaspora”, *The Historiography of the Holocaust Period*, Jerusalem, Yad Vashem, 1988, p. 209 – 234.
48. Levin D., „Der bewaffnete Widerstand baltischer Juden gegen das Nazi – Regime 1941 – 1945”, *Acta Baltica*, 1975, XV, S. 166 – 174.
49. Levin D., Mayerovich – Shvarts E., „Geshikhte fun der Kovner yidisher geto – politsey” (Kauno geto žydų policijos istorija, jidiš k.), *YIVO Bleter*, 1997, No 3, p. 206 – 295.
50. Levin D., *Kai kurie faktai ir problemos, susiję su Lietuvos žydų kova prieš nacius ir jų vietinius talkininkus (1941 – 1945)*, *Atminties dienos*, Vilnius, 1995, p. 284 – 295.

51. Levinas D., „Lietuvos žydų areštai ir trėmimai 1940 – 1941 m.“, Pergalė, 1990, Nr. 1, p. 98 – 111. Autorius nagrinėja sovietų valdžios represijas žydų atžvilgiu pirmuoju sovietmečiu. Pateikia suimtų ir išremtų žydų statistiką.
52. Levit C., „Churbn Jurburg“ (Jurbarko sunaikinimas, ivrito k.), Sefer hazikaron lekehilat Jurburg – Lita (Jurbarko benduomenės atminties knyga), Jeruzalė, 1991, p. 404 – 407.
53. Longerich P., „Vom Massenmord zur Endlösung“, Zwei Wege nach Moskau: Vom Hitler – Stalin Pakt zum Unternehmen „Barbarossa“, München – Zürich, 1991, S. 251 – 274.
54. Mac Queen M., „Massenvernichtung im Kontext: Täter und Voraussetzungen des Holocaust in Litauen“, Judenmord in Litauen, Berlin, 1999, S. 15 – 34.
55. Mac Queen M., „Nazi Policy toward the Jews in the Reichskommissariat Ostland, June – December 1941: From White Terror to Holocaust in Lithuania“, Bitter Legacy: Confronting the Holocaust in the USSR, Edited by Zvi Gitelman, Indiana University Press, 1997, p. 91 – 103.
56. Mac Queen M., „Polen, Litauer, Juden und Deutsche in Wilna 1939 – 1944“, Judenmord in Litauen, Berlin, 1999, S. 51 – 68.
57. Mac Queen M., „The Context of Mass Destruction: Agents and Prerequisites of the Holocaust in Lithuania“, Holocaust and Genocide Studies, Vol. 12, No 1, 1998, p. 27 – 48.
58. Mankowitz Z., „The Formation of the „She'arit Hapleita“: November 1944-July 1945“, Yad Vashem Studies, 1990, p. 337 – 370. Yra žinių apie buvusių Kauno geto kalinių gyvenimą Vokietijos koncentracijos stovyklose 1944 – 1945 metais.
59. Matthäus J., „Das Ghetto Kaunas und die „Endlösung“ in Litauen“, Judenmord in Litauen, Berlin, 1999, S. 97 – 112.
60. Matthäus J., „Jenseits der Grenze: Die ersten Massenerschiessungen von Juden in Litauen (Juni – August 1941)“, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, 1996, No2, 101 – 117.
61. Melamed J. A., „Soviet Lithuania and the Jews“, Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, p. 7-15.

62. Melamed J. A., „The Malicious Face and Criminal Acts of the „Provisional Government” of Lithuania”, June 23 – August 5, 1941, Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, p. 36 – 41.

63. Melamed J. A., „The Malicious Face of the L. A. F. and its Criminal Acts”, Lithuania: Crime and Punishment, 1995, No. 5, p. 29 – 44.

64. Miller P., „Imagined Enemies, Real Victims: Bartov’s Transcendent Holocaust”, The American Historical Review, Vol. 103, No. 4, 1998, p. 1178 –1181.

65. Neshamit S., „Lietuvių ir žydų santykiai vokiečių okupacijos metais”, Atminties dienos, V; 1995, p. 419 – 429.

66. Neshomit S., „Beginnings of the Partisan Movement in the Kaunas Ghetto”, Extermination and Resistance: Historical Records and Source Material, Kibbutz Lochamei Hagetaot, Israel, 1958, Vol. 1, p. 129 –139. Straipsnyje aprašoma komunistinio ir sovietinio pagrindžio veikla Kauno gete, pabėgimai į miškus pas sovietų partizanus.

67. Neshomit S., „Rescue in Lithuania”, Rescue Attempts During the Holocaust: Proceedings of the Second Yad Vashem International Historical Conference, Jerusalem, April 8 –11, 1974, Jerusalem, 1977, p. 289 – 330.

68. Olschwang L., „Die Mörder werden noch gebraucht”. Judenmassaker in Litauen”, Aufstand der Opfer: Verratene Völker zwischen Hitler und Stalin, Wien und Bern, 1989, S. 162 – 168.

69. Plasseraud Y., „Pašaliečio žvilgsnis į žydus ir ne žydus Lietuvos istorijoje”, Atminties dienos, Vilnius, 1995, p. 358 –373.

70. Porat D., „The Jewish Councils of the Main Ghettos of Lithuania: A Comparison”, Modern Judaism, May 1993, p. 149 –163.

71. Porat D., „The Justice System and Courts of Law in the Ghettos of Lithuania”, Holocaust and Genocide Studies, Vol. 12, No 1, 1998, p. 49 – 65.

72. Porat D., “Katastrofa v Litve – specifičeskije aspekty”, Vesti Moskovskogo evreiskogo universiteta, Moskva, 1993, No.2, s.20-31. Autorė akcentuoja Lietuvos žydų tragedijos unikalumą, atskleidžia specifinius holokausto Lietuvoje bruožus.

73. Rabinovici S. L., „Die Liquidation des Wilnaer Ghettos. Selektion „nach rechts und nach links“, Ess firt kejn weg zurik... Geschichte und Lieder des Ghettos von Wilna 1941 - 1943, Wien, 1992, S. 81 - 96.

74. Rosenfeld J., „Mordaktion im Ghetto Kaunas“, Judenmord in Litauen, Berlin, 1999, S. 133 – 142.

75. Safrian H., „Massenmord und Sklaveneinsatz. Nationalsozialistische Besatzungspolitik in Wilna 1941 – 1943“, Ess firt kejn weg zurik... Geschichte und Lieder des Ghettos von Wilna 1941 – 1943, Wien, 1992, S. 31 – 48.

76. Shachar J., „The Lithuanian Catholic Church during German Occupation“, Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, 27 – 30.

77. Shner – Neshamit S., „Jewish – Lithuanian Relations during World War II: History and Rhetoric“, Bitter Legacy: Confronting the Holocaust in the USSR, Indiana University Press, 1997, p. 167-184.

78. Shohat A., „The Beginnings of Antisemitism in Lithuania“, Yad Vashem Studies, 1958, No. 2, p. 7 – 48.

79. Slavinas A., „Der inszenierte Aufstand“, Die Zeit, 1993 06 25, Nr. 26. Slavino straipsnis apie 1941 m. birželio sukilimą Lietuvoje.

80. Sobol J., „The Passion of Life in the Ghetto“, Atminties dienos, Vilnius, 1995, p. 247 – 250.

81. Stang K., „Das Fussvolk und seine Eliten. Der Beginn der Kollaboration in Litauen 1941“, Judenmord in Litauen, Berlin, 1999, S 69 – 90.

82. Streim A., „Konzentrationslager auf dem Gebiet der Sowjetunion“, Dachauer Hefte, 1989, Nr. 5, S. 174 – 187.

83. „The Torture and Massacre of the Jewish population the District of: Birzai, Kedainiai, Lazdijai, Marijampole, Mazeikiai, Panevezys, Raseiniai, Sakiai, Telsiai, Ukmerge, Zagare“, Lithuania: Crime and Punishment, 1999, No. 6, p. 75 – 100.

84. „The Town of Alytus – How the local community was slaughtered“, Lithuania: Crime and Punishment, 1995, p. 62 –64.

85. Vollmer J., „Sage niemals, “du gehst den letzten Weg”- Die jüdischen Partisanen von Wilna”, *Aufstand der Opfer: Verratene Völker zwischen Hitler und Stalin*, Göttingen, Wien und Bern, 1989, S. 139 – 142.

86. Wajnryb A., „Arzt im Ghetto Wilna”, *Judenmord in Litauen*, Berlin, 1999, S. 143 – 164.

87. Wilhelm H. H., „Offene Fragen der Holocaust – Forschung: Das Beispiel des Balticum”, *Die Schatten der Vergangenheit: Impulse zur Historisierung des Nationalsozialismus*, Frankfurt, Berlin, 1990, S. 403 – 425.

88. Zak J., „The Murder of Lithuanian Rabbis”, *Lithuania: Crime and Punishment*, 1999, No. 6, p. 124 – 128.

89. Zilberis E., „Extermination activities of Ypatingas Burys”, *Lithuania: Crime and Punishment*, 1995, No. 5, p. 52 – 53.

90. Zilberis E., „The Formation and Activities of the 12th Lithuanian Police Battalion”, *Crime and Punishment*, 1994, January, No. 4.

91. Zilberman E., „Oifn groisn masnkeiver” (Prie didelio masinio kapo, jidiš k.), *Janove (Jonava). Atminimo knyga*, Tel – Aviv, 1972, p. 373 – 375.

92. Zuroff E., „Atminimas apie žudynes ir atminties žudymas”, *Atminties dienos*, V., 1995, p. 406 – 418.

93. Zuroff E., „Australia – a haven for Nazi Criminals”, *Lithuania: Crime and Punishment*, 1995, p. 74 – 75.

94. Zuroff E., „Justice from the Lithuanians”, *Jerusalem Post*, 1990 03 20.

Tarybinė istoriografija

Tarybiniai (sovietiniai) istorikai neturėjo kūrybinės laisvės ir negalėjo objektyviai ir visapusiškai nagrinėti praeities. Ypač tai pasakytina apie naujausiųjų laikų Lietuvos istoriją (nuo 1940 m. iki 1988 m.). Sovietinėje sistemoje istorijos tyrimai pirmiausia privalėjo atlikti ne mokslines, bet ideologines ir politines funkcijas – kompromituoti sovietinės santvarkos ir komunistinės ideologijos priešininkus. Komunistų partijos ir KGB nurodymu bei iniciatyva pokariniiais dešimtmetčiais Lietuvoje buvo parašyta tūkstančiai straipsnių, smerkiančių lietuvių „buržuazinių nacionalistų” veiklą

Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais. Dėl publicistinio – propagandinio pobūdžio straipsnių gausos į šią bibliografiją įtraukta tik monografijos, brošiūros, dokumentų rinkiniai ir moksliniuose žurnaluose skelbti straipsniai žydų genocido Lietuvoje tema.

Ideologinį sovietinės istoriografijos pobūdį gerai atspindi 7-jame dešimtmetyje leista dokumentinių rinkinių serija „Faktai kaltina“. Šios serijos leidiniai formavo vien priešišką, iškreiptą 1941 m. birželio sukilimo ir vėlesnių įvykių sampratą. Vien pažvelgus į minėtų knygų pavadinimus (pvz; „Hitlerininkų penktoji kolona Lietuvoje“, V., 1966, „Nacionalistų talka hitlerininkams“, V., 1970), gali suprasti, kaip buvo vertinami žmonės, kurie per karą ir pokario metais kovojo dėl Lietuvos valstybės atkūrimo. Į sovietinės istoriografijos nuolatos linksniuojamą „buržuazinio nacionalisto“ sąvoką buvo talpinami ne tik tikri nacių kolaborantai bei karo nusikaltėliai, bet ir lietuvių tautinės rezistencijos dalyviai. Visi nesovietškai ir nekomunistiškai nusiteikę asmenys buvo skelbiami „buržuaziais nacionalistais“ ir „liaudies priešais“. Karo nusikaltėliai buvo suplakami su Lietuvos patriotais tam, kad sovietinės propagandos „šviesoje“ visi taptų kaltais ir vertais „tarybinio teisingumo“ atpildo. Ir taip 1941 m. birželio sukilimo dalyvis be atrankos buvo paverstas „tarybinių piliečių“ žudiku, o antinacinio pogrindžio dalyvis - nacių kolaborantu.

Kaip gi atsirado minėta dokumentinių rinkinių „Faktai kaltina“ serija? Lietuvos komunistų partijos (toliau LKP) Centro komiteto (CK) biuro 1958 m. gegužės 12d. nutarimu „Dėl geresnio archyvinių dokumentų ir faktų, demaskuojančių buržuazinius nacionalistus, panaudojimo partinėje propagandoje“ buvo numatyta išleisti trijų tomų archyvinių dokumentų ir straipsnių rinkinį, demaskuojantį „buržuazinius nacionalistus“ ir atspindintį „Lietuvos darbo žmonių kovą už Tarybų valdžią“.

1958 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos TSR Ministrų Taryba potvarkiu Nr. 1749-p. nutaria įsteigti archyviniams dokumentams skelbti redakciją. Vyriausiuoju šios redakcijos redaktoriumi buvo paskirtas buvęs aukštas sovietinio saugumo pareigūnas Boleslovas Baranauskas. Redakcija archyvinę medžiagą gaudavo iš Valstybės saugumo komiteto (KGB) ir Centrinio valstybinio archyvo (dabar Lietuvos centrinis valstybės archyvas). Iš KGB buvo siunčiamos atrinktos tardymo protokolų kopijos, suimtų ir nuteisų asmenų dokumentai, dienoraščiai, kartais originalūs pogrindžio organizacijų dokumentai. Gauti dokumentai redakcijos darbuotojų buvo apdorojami pagal sovietinės

propagandos poreikius: „nepatogios” vietos buvo praleidžiamos, o „tinkamos” skelbiamos straipsnių, apybraižų, dokumentinių rinkinių pavidalu. Minėtoji redakcija 1960 - 1976 metais išleido 15 dokumentinių rinkinių, kurių bendra apimtis 188,27 spaudos lankų, tiražas – 153 000 egzempliorių. Redakcijos darbuotojai periodinėje spaudoje paskelbė apie 100 straipsnių ir publikacijų, dar apie 100 straipsnių buvo įteikta „Mažajai lietuvių tarybinei enciklopedijai”. Apie 100 dokumentų fotokopijų buvo perduota JAV žurnalistui Č.Alenui, kuris jas panaudojo brošiūrai „Nazi War Criminals Among Us”, New York, 1963. („Nacių kariniai nusikalteliai mūsų tarpe”). Daug dokumentų fotokopijų buvo perduota prokomunistiniams JAV lietuvių laikraščiams („Vilnius”, „Laisvė”). Redakcijos medžiaga buvo įjungta į Partijos istorijos instituto prie LKP CK archyvą (dabar Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas) atskiru apyrašu (Nr.55).

Tarp redakcijos parengtų dokumentų rinkinių, be abejo, vertingiausias yra dviejų dalių rinkinys „Masinės žudynės Lietuvoje” (D.1, V., 1965; d.2, V., 1973). Rinkiniai paruošti laikantis mokslinių ir archeografinių reikalavimų. Juose yra išsamios pratarinės, pavardžių rodyklės, platūs komentarai, žemėlapiai, iliustracijos. Pirmoje „Masinių žudynių” dalyje skelbiami dokumentai, atspindintys masinių žydų ir komunistų žudynių organizavimą ir vykdymą Kauno, Vilniaus miestuose bei apylinkėse, lietuvių policijos batalionų veiklą Baltarusijoje, Trečiojo reicho vadovybės ir okupacinio režimo pareigūnų įsakymus ir instrukcijas persekioti ir bausti okupuotų kraštų gyventojus. Rinkinyje yra atskiri poskyriai, skirti Vilniaus ir Kauno getams.

„Masinių žudynių Lietuvoje” 2-os dalies dokumentai atspindi vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės A grupės veiklą, žydų ir komunistų masinių žudynių organizavimą ir vykdymą 20-yje Lietuvos apskrčių. Dokumentų rinkinys „Masinės žudynės Lietuvoje” iki šiol išlieka vertingu holokausto tyrimų šaltiniu.

Tarybinėje istoriografijoje žydų genocidas (holokaustas), kaip savarankiška tema, beveik nebuvo nagrinėjamas. Žydų genocidas buvo traktuojamas kaip masinės „tarybinių piliečių“ žudynės, vokiečių fašistų ir jų bendrininkų „buržuazinių nacionalistų” nusikaltimai ir panašiai. Dažnai apie žydų genocidą rašiusieji istorikai bei žurnalistai net neminėdavo nužudytųjų tautybės, apsiribodami „tarybinių piliečių”, „taikių tarybinių žmonių” ir panašiomis sąvokomis. Be abejo, tokį istorikų ir publicistų elgesį sąlygojo

sovietų valdžios politika ir komunistinė ideologija. Sovietinė valdžia norėjo pabrėžti, jog nuo fašistinės okupacijos nukentėjo visų tautybių Lietuvos gyventojai ir, nors ir suvokė žydų tragedijos mastą, sąmoningai tai nutylėjo. Holokausto tyrimams įtaką darė Sovietų Sąjungos – Izraelio santykiai. Sovietinei valdžiai labiau rūpėjo politinės konjunktūros dalykai, „tarptautinio sionizmo“ smerkimas, negu žydų tragedijos masto pilnas atskleidimas. Dėl to sovietinėje Lietuvoje susiklostė paradoksli situacija. Iš vienos pusės buvo parašyta tūkstančiai publicistinių straipsnių, išleista dešimtys knygų ir dokumentų rinkinių apie nacių ir lietuvių kolaborantų įvykdytus nusikaltimus (tarp jų ir holokausto nusikaltimus), tačiau nebuvo išleistos nė vienos stambios mokslinės knygos, skirtos holokausto istorijai Lietuvoje. Žydų genocidui skirti tyrimai dažniausiai būdavo įkomponuojami į platesnės tematikos leidinius arba suplakami kartu su įvairių tautybių komunistų, komjaunuolių ir sovietinių aktyvistų žudynėmis. Tarybinė istoriografija daugiausia dėmesio skyrė fiziniam „tarybinių piliečių“ (tarp jų ir žydų) naikinimui, kalinimui getuose ir koncentracijos stovyklose, antifašistinei geto pagrindinių organizacijų veiklai. Itin daug dėmesio buvo skiriama „lietuvių buržuazinių nacionalistų“ nusikalstamai veiklai. Buvo išleisti keli dokumentų rinkiniai, skirti masinėms žudynėms atskiruose Lietuvos regionuose (Pvz: „Hitleriniai žudikai Kretingoje“, V; 1960; „Mirties pėdsakai prie Nevėžio“, V; 1960; „Kraują sugėrė Dzūkijos smėlis“, V; 1960). Būdingas tarybinės istoriografijos bruožas – empiriškumas. Absoliuti knygų ir straipsnių dauguma yra faktų rinkiniai, kuriuose beveik nėra analizės, aiškinimo, apibendrinimo, originalesnių teorinių samprotavimų. Retai kada surasite netgi Vakarų istorikų darbų kritiką. Suprantama, totalitarinėje visuomenėje nebuvo kūrybos ir minties laisvės, retas kuris istorikas išdrįsdavo pateikti drąsesnę ar originalesnę mintį, kuri galėjo kirstis su oficialia ideologija ir aprobuota įvykių traktuote.

Žemiau pateikiame sovietinio laikotarpio leidinių, daugiau ar mažiau susijusių su holokausto tema, sąrašą.

Dokumentų rinkiniai ir publikacijos

1. **Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antiliaudinę veiklą. V., Valst.polit. ir moksl. lit. I-kla, 1961. 147 p. (Lietuvos TSR Mokslų akad. Archyv.**

dokumentams skelbti redakcija. Archyv. dokumentai. Rink. 3. Faktai kaltina). Sudar. : B. Baranauskas ir J. Vicas.

2. Documents accuse. V., „Mintis”, 1970. 232 p. su ilustr. Sudar.: B.Baranauskas ir K.Rukšėnas.

3. „Geležinis Vilkas”. V., „Mintis”, 1965, 142 p. (Lietuvos TSR MA ADSR. Archyv. dokumentai. Rinkinys 7. Faktai kaltina). Sudar: B. Baranauskas. Rinkinyje yra žinių apie Lietuvių nacionalistų partijos (LNP) veiklą nacių okupacijos pradžioje. Skelbiamas LNP generalinio sekretoriaus Zenono Blyno dienoraštis, kuriame atsispindi LNP santykiai su okupacine valdžia, LNP ideologija, požiūris į svarbius to meto įvykius ir politines aktualijas. Rinkinyje yra žinių apie žydų žudynes Lietuvoje ir apie LNP ideologiją, kuriai buvo būdingas nacionalizmas ir antisemitizmas (p. 85, 89 ir kt.).

4. Hitleriniai žudikai Kretingoje (Paruošė spaudai ir red. B. Baranauskas). V. Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1960, 160 p. (Lietuvos TSR MA ADSR. Archyv. dokumentai. Rink. 1. Faktai kaltina). Rinkinyje skelbiami Kretingos apskrities komisijos hitlerinių okupantų nusikaltimams tirti dokumentai, liudininkų parodymai, sovietų saugumo tardytų ir nuteistų asmenų tardymo protokolai apie dalyvavimą masinėse žydų ir kitų tautybių civilių asmenų žudynėse. Yra nužudytų žmonių statistiniai duomenys Kretingos apskrities miesteliuose.

5. Hitlerininkų piktadarybės Pabaltijyje (1946 m. sausio 26 – vasario 2 d. Rygoje vykusio teismo proceso medžiaga). V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1957, 112 p. Rinkinyje skelbiama kaltinamoji išvada ir teismo proceso kronika. Yra statistinių duomenų apie nužudytų civilių gyventojų ir karo belaisvių skaičių Lietuvoje nacių okupacijos metais. Atpasakojami generolo leitenanto, 403-ios apsaugos divizijos vado Volfgango fon Ditfurto parodymai apie įvykius Vilniuje ir Alytuje 1941 metais: karo komendantūrų veikla, žudynės Paneriuose, įkaitų ir žydų žudynės Alytuje.

6. Kraują sugėrė Dzūkijos smėlis (Dokumentų leidinys apie hitlerininkų ir buržuazinių nacionalistų žvėriškumus Alytaus apskrityje). V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1960, 72 p. (Faktai kaltina). Sud. A.Vabalas.

7. Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare (1941-1945): Dokumentų ir medžiagos rinkinys. V., 1982, 461 p. Leidinyje skelbiama keli šimtai dokumentų, atspindinčių “Lietuvos liaudies” kovą su hitleriniais okupantais: komunistinį partizaninį

ir pagrindinį judėjimą, sabotažą, boikotą ir kitas neginkluoto pasipriešinimo formas, Raudonosios armijos 16-os šaulių divizijos kovas, nacistinių okupantų terorą Lietuvoje.

8. **Masinės žudynės Lietuvoje (1941-1944). Dokumentų rinkinys. V., “Mintis”, 1965. (Lietuvos TSR MA ADSR...) D.1 (Sud. ir komentarus parašė G.Erslovaitė ir K.Rukšėnas). 348 p. su iliustr. D.2, V., “Mintis”, 1973 (Lietuvos TSR MA ADSR...). Rink. paruošė G.Erslovaitė, redagavo B.Baranauskas ir E.Rozauskas.**

9. **Mirties pėdsakai prie Nevėžio (Dok. leidinys apie hitlerininkų ir burž. nacionalistų žvėriškumus Panevėžio apylinkėse). V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1960, 80 p. (Faktai kaltina). Sudar.: A.Vabalas.**

10. **Nacionalistų talka hitlerininkams, V., “Mintis”, 1970. 188 p. (LTSR MA ADSR). Sudar.: B.Baranauskas, K.Rukšėnas.** Leidinyje yra skyriai, skirti Lietuvių aktyvistų frontui ir lietuvių policijos batalionams. Skelbiami LAF ir policijos batalionų dokumentai atspindi lietuvių savivaldos ir policijos batalionų santykius su okupacine vokiečių valdžia, batalionų pavaldumą ir organizacinę struktūrą. Tiesiogiai holokaustą atspindinčių dokumentų leidinyje nėra.

11. **Neužmirškime (Apie buržuazinių nacionalistų nusikaltimus hitlerinės okupacijos metais Mažeikių apskrityje). Spaudai paruošė G.Erslovaitė. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1960, 111 p. (Faktai kaltina).**

12. **Pabaltijo karo apygarda. Prokuratūra. Kaltinamoji išvada ir nuosprendis byloje dėl vokiškųjų fašistinių grobikų piktadarybių Latvijos, Lietuvos ir Estijos TSR teritorijoje. V., Valst. polit. lit. I-kla, 1946. 78 p.**

13. **SS v deistvii. Dokumenty o prestuplenijach SS. 2-oe izd. M., “Progress”, 1969, 624 S.** Apie Lietuvą žinių labai nedaug.

14. **Vicas J., SS tarnyboje. Dokum. leid. apie lietuvių apsaugos dalių įvykdytus nusikaltimus, V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1961. 116 p.** Leidinyje aprašomi lietuvių policijos batalionų įvykdyti karo nusikaltimai Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje ir Rusijoje nacistinės okupacijos metais. Yra žinių ir apie kai kurių batalionų dalyvavimą žydų žudynėse. Autorius remiasi daugiausia sovietų saugumo tardytų asmenų parodymais, dėl to policijos batalionų istorija nėra visapusiškai ir tiksliai atvaizduota.

Knygos

1. **Bistrickas S., Ir sušaudytieji prabyła (Apie hitlerininkų ir buržuazinių nacionalistų nusikaltimus Paneriuose. Vilnius), V., Valst. polit ir moksl. lit. I-kla, 1960, 88 p. (Faktai kaltina).**
2. **Bulavas J., Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas (1941 – 1944 m.), V., 1969, 296 p. (LTSR MA. Ekonomikos institutas).** Knygoje nagrinėjami nacių kolonizaciniai planai Lietuvoje, okupacinės valdžios aparato struktūra, funkcijos ir teisiniai nuostatai, tarptautinių ir žmogaus teisių ignoravimas, masinės žudynės ir teroras.
3. **Do yuo know this man ? (Apie karo nusikaltelį A. Impulevičių). Vilnius, State publishing house for political and scientific literature, 1963, 36 p. su iliustr.**
4. **Documents accuse, V, „Mintis”, 1970, 232 p. su iliustr. Sudar. :B. Baranauskas, K. Rukšėnas.**
5. **Eglinis M. un Gelpern D.. Partizaner fun Kaunaser geto, M, „ Der emes”, 1948. 164 p. Su iliustr. – Aut. tikroji pavardė: M. Elinas (Jelin M.) – žydų k.**
6. **Eglinis M., Mirties fortuose, 2-asis leid. V; Valst; polit. ir moksl. lit.I-kla, 1958, 80 p. su iliustr.** Knygoje aprašomos masinės žydų, komunistų ir karo belaisvių žudynes Kauno IV, VI, VII ir IX fortuose. Yra statistinių duomenų apie nužudytuosius.
7. **Eglinis-Elinas M., Kraujas ir ginklai (Dokum. novelės, vaizdeliai ir apybraižos apie Kauno getą). V., “Vaga”, 1970. 256 p.**
8. **Elinas M., Gelpernas D., Kauno getas ir jo kovotojai, V., “Mintis”, 1969. 214 p.** Išsamiai nušviečiamas Kauno geto vidaus gyvenimas ir svarbiausi įvykiai, ypač daug vietos skiriama Kauno geto kovos organizacijos veiklos aprašymui, geto pogrindininkų ryšiams su miesto komunistiniu pogrindžiu.
9. **Gitlerovskaja okkupacija v Litve. Sbornik statei. Vilnius, “Mintis”, 1966. 368 s.** Knygoje yra J. Butėno straipsnis apie lietuvių “buržuazinių nacionalistų” kolaboravimą su naciais, bei V. Sinkevičiaus ir K. Rukšėno straipsnis apie nacistinę okupaciją. Pastarajame straipsnyje gana išsamiai nušviestas žydų genocidas Lietuvoje 1941-1944 metais.
10. **He kissed the swastika. (Apie vyskupą V. Brizgį). Vilnius, „Mintis”, 1964, 16 p. su iliustr. – Anglų k.**

11. **Hitlerinė okupacija Lietuvoje (Straipsnių rinkinys), V., Valst. polit. ir moksl. lit. I – kla, 1961, 546 p. su iliustr.** Knygoje skelbiami J.Paleckio, K.Sideravičiaus, P.Kežinaičio, J.Būtėno, A.Bunkaus, A.Endzino, P.Štaro, gen.V.Karvelio straipsniai apie taikių gyventojų naikinimą, Lietuvos ekonomikos plėšimą ir kultūros žlugdymą, „lietuvių buržuazinių nacionalistų“ talkininkavimą nacių okupantams, komunistinį partizaninį judėjimą Lietuvoje, Raudonosios armijos kovas užimant Lietuvą 1944 – 1945 metais.

12. **Hitlerinio siaubo metai. Straipsnių rinkinys. V., Valst. polit. lit. I – kla. 1949, 168 p.** Yra straipsnių apie Lietuvos gyventojų žudynes ir išvežimą į Vokietiją, lietuvių nacionalistų kolaboravimą su hitlerininkais.

13. **Ir be ginklo kariai (Atsiminimų, apybraižų ir trumpų pasakojimų rinkinys), V., „Mintis“, 1967. 296 p. Sudar.: S.Binkienė.** Knygoje pasakojama apie žydų gelbėjimą Lietuvoje fašistinės okupacijos metais. Išgelbėtų žmonių pasakojimai liudija, jog daugybė Lietuvos gyventojų žiauraus teroro ir rasinės neapykantos siautėjimo metais, nepaisant mirtino pavojaus sau ir savo šeimų nariams, ištiesė pagalbos ranką kankinamiems ir žudomiems žmonėms.

14. **Kaltina nužudytieji (Iš lietuvių karinių nusikaltėlių bylos procesų Kaune ir Vilniuje 1962), V., Valst. polit ir moksl. lit. I – kla. 1963. 208 p. su iliustr.**

15. **Kaplanas O., Devintasis fortas kaltina. (Ist. apžvalga). V; Valst; polit. ir moksl. lit. I–kla, 1962, 64 p. su iliustr.** Informacinio pobūdžio leidinys, kuriame yra skyrelis apie nacių okupacijos metais vykdytas žudynes.

16. **Kondratas Z.. IX fortas, V., Valst. polit. ir moksl. lit. I – kla, 1961. 48 p. su iliustr.**

17. **Kurganovas M., Mirties akivaizdoje (apie Kauno IX fortą ir koncentracijos stovyklas Lietuvoje hitlerinės okupacijos metu), V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1960, 167 p.** (Ta pati knyga yra išleista rusų k. Maskvoje 1964 m.).

18. **Rakūnas A., Lietuvos liaudies kovas prieš hitlerinę okupaciją. V., „Mintis“, 1970. 191 p.** (Yra faktų apie nacistinių okupantų ir vietinių kolaborantų antisemitinę politiką, holokaustą ir žydų gelbėjimą, p.63-67).

19. Riasnoj V. V., Černiavskij J.M. Po sledam palača (O zlodejanijach gitlerovskich okkupantov i litovskich burž. nacionalistov v Litve i Belorusii v gody gitlerovskoj okkupacii), Moskva, „Juridičeskaja literatura”, 1966, 80 s.

20. Rolnikaitė M., Turiu papasakoti (buvusios Vilniaus geto ir Štuthofio koncentracijos stovyklos kalinės dienoraštis), V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1963, 156 p. (Ta pati knyga yra išleista rusų k. Vilniuje 1965 m.). Pasakojimas apie Vilniaus geto žydų likimą.

21. Suckever A., Fun Vilner geto. M., „Der emes”, 1946, 255 p. su iliustr. – Žydų k.

22. Žeimantas V., Procesas nesibaigia. V., „Mintis”, 1988. 291 p. Autorius nagrinėja karo nusikaltėlių, gyvenančių Vakarų šalyse demaskavimo temą. Yra žinių apie holokaustą įvairiose Lietuvos vietovėse.

23. Žeimantas V., Teisingumas reikalauja, V., „Mintis”, 1984, 109 p. Autorius, remdamasis KGB pateikta medžiaga, rašo apie tikrus ir tariamus vokiečių bei lietuvių karo nusikaltėlius, gyvenančius Vakarų šalyse. Yra duomenų apie holokaustą atskirose Lietuvos vietovėse.

24. Žemaitis E., XX amžiaus inkvizitoriai (Apie tariamą kunigų dalyvavimą žmonių žudynėse Žemaitijoje hitlerinės okupacijos metais), V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1961. 84 p.

Straipsniai

1. Bederis L., Rukšėnas K., „Hitlerinis sadistas” (Apie karinio nusikaltelio F. Murerio piktadarybes Vilniuje 1941 – 1943 m.), Tiesa, 1963, birž. 13.

2. Buividaite-Kutorgiene E., „Kaunasskij dnevnik”, 1941-1942, Družba narodov, 1968, No 8, s. 198-227.

3. Dobrovolskis J., „Lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų antiliaudinis veiksmas okupaciniame hitlerininkų valdžios aparate 1941 – 1944 m.”, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, Serija A, 1962, t. 2, p. 155 – 174. – Santr. rusų k.

4. Gelpernas D., “Mirtis žvelgė kūdikiams į akis” (Buv. Kauno geto pagrindinės apie organizacijos k – to nario pasakojimas apie hitlerininkų susidorojimą su geto vaikas 1944 m. kovo 27 – 28 d.), Tiesa, 1964, kovo 27.

5. Jonušaitis P., “Panevežio Pajuostis – masinių žudynių vieta”, Tiesa, 1945, vasario 15.

6. Jurginis J., “Fašistų sušaudyti mokslininkai” (Apie V.Lazersoną, S.Beliackiną, N.Šapyrą, N.Priluckį), Tarybų Lietuva, 1945, vasario 15.

7. Jurginis J., “Hitlerinių okupantų masinio teroro priemonės Vilniaus krašte”, Darbai (Lietuvos istorijos institutas), t. 1, 1951, p. 230 – 242. Santr. rusų k.

8. Jurginis J., “Mirties slėnis prie Šešupės”, (Apie žmonių masines žudynes Marijampolėje), Tiesa, 1944, lapkričio 16.

9. Jurginis J., “Mirusieji liudija” (Apie nacistinių žudikų aukų kapines prie Šiaulių), Tiesa, 1944, lapkričio 16.

10. Kasčiūnas J., “Šiurpūs vokiškųjų okupantų darbai Utenoje. Rašės kalnelis – 9000 kankinių kapas”, Tiesa, 1944, rugsėjo 27.

11. Levanavičius A., “Vienas iš 350 vokiečių sušaudytųjų” (Atsiminimai apie žudynes Jurbarke. Užrašė K. Ambrozaitis), Tarybų Lietuva, 1945, geg. 1, 4-6, 9, 11, 13.

12. Martinaitis B., “Kruvinasis garažas”, Tarybų Lietuva, 1946, rugpjūčio 1.

13. Rukšėnas K., “Dėl Lietuvos žydų gelbėjimo hitlerinės okupacijos metais (1941 – 1945 m.)”, Lietuvos istorijos metaštis, 1978, V., 1979, p. 36–49. Straipsnyje nagrinėjimas Lietuvos žydų naikinimas ir gelbėjimas nacių okupacijos metais.

14. Rukšėnas K., “Lietuvos gyventojų naikinimas hitlerinės Vokietijos koncentracijos stovyklose (1941 – 1944 m.)”, Lietuvos istorijos metraštis, 1975m. V., 1976, p. 52–64. Tai pirmas mokslinio pobūdžio straipsnis tarybinėje lietuvių historiografijoje apie Lietuvos gyventojų (įvairių tautybių, tarp jų ir žydų) kalinimą Vokietijos konclageriuose. Pateikiama apytikrė kalintų Lietuvos gyventojų statistika.

15. Štaras P., “Forty smerti v Kaunase”, Nemecko-fašistskij okupacionnyj režim (1941-1944 g.g.), M., 1965, s. 352-360.

16. Štaras P., “Lietuvos liaudies 1941 – 1944 metų antihitlerinės kovos istorijos nacionalistinių koncepcijų kritika”, Lietuvos istorijos metraštis, 1974, V.,

1975, p. 127–139. Autorius polemizuoja su „buržuaziniais istorikais“ (ypač žydų antifašistinės kovos istorijos Lietuvoje klausimais).

Lietuvių išėvijios autorių darbai holokausto tema

Specialiai holokaustui skirtų mokslinių darbų lietuvių išėviai nesukūrė. Holokausto tema fragmentiškai atsispindėjo kai kurių autorių darbuose, skirtuose nacių okupacijai ir 1941 m. birželio sukilimui Lietuvoje. Tiesa, išėvijios spaudoje buvo paskelbta dešimtys straipsnių, polemizuojančių su Izraelio ir Vakarų istorikų teiginiais dėl lietuvių dalyvavimo žydų genocide. Tačiau absoliuti minėtų straipsnių dauguma (išskyrus S.Sužiedėlį ir A.Štromą) publicistinio pobūdžio ir jų mokslinė vertė yra nedidelė. Daugumai straipsnių būdinga bandymai teisinti atskirus lietuvius ir ginti lietuvių tautą nuo „neteisingų užsipuolimų“ ir pulti žydus už jų padarytus tikrus ar tariamus nusikaltimus lietuvių tautai pirmuoju sovietmečiu (1940 – 1941 metais). Svarbiausi išėvijios publicistų argumentai yra šie: lietuviai prisidėjo tik prie žydų komunistų ir sovietinių aktyvistų likvidavimo, masines žudynes organizuodavo vokiečių nacistai ir jose dalyvavo tik lietuvių visuomenės padugnės. Dažnam prisiminimų ar knygų autoriui būdingas nekritiškumas, apologetika, „neparankių“ faktų nutylėjimai. Kaip rašė istorikas V. Brandišauskas, tokią įvykių interpretaciją sąlygojo keletas priežasčių: „rašė įvykių liudininkai bei dalyviai, nenorėję matyti savo klaidų; nekritisnis vertinimas buvo tarsi priešprieša sovietiniam – klasiniam požiūriui, įsivyravusiam Lietuvoje. [...] „Politinis užsikonservavimas“, dviejų barikadų (istoriografinė prasme) priešpriešos psichologija lėmė istorinių įvykių mitologizavimą“. (V. Brandišauskas, *Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06 – 1941 09)*, V; 1996, p. 8). Išėvijios autoriai, be to, buvo atskirti nuo Lietuvoje esančių archyvų ir tai labai ribojo istorinių tyrimų galimybes.

Išėvijios autoriai daugiausia dėmesio skyrė 1941 m. birželio antisovietiniam sukilimui ir Lietuvos laikinajai vyriausybei. Holokaustas šuose darbuose arba visiškai nenagrinėjamas, arba jam skiriamas epizodinis, nereikšmingas vaidmuo. Tarp svarbiausių darbų minėta tema išskirtini yra K.Škirpos „Sukilimas“, J.Brazaičio „Vienų vieni“, S.Raštikio „Kovose dėl Lietuvos“, (II-a dalis).

S. Raštikio knygoje aprašomi Lietuvos laikinosios vyriausybės santykiai su okupacine vokiečių valdžia, minimas S.Raštikio (vyriausybės krašto apsaugos ministro) bandymas užtarti persekiojamus žydus (p. 305-307).

Knygos

1. Brazaitis J., Vienų vieni: Fotografuotinis leidimas, Vilnius, 1990, 578 p. Brazaičio J. „Vienų vieni“ skirtas lietuvių antinaciniam ir antisovietiniam pasipriešinimui. Knygoje yra nedidelis poskyris, skirtas Lietuvos gyventojų (tarp jų ir žydų) eksterminacijai vokiečių okupacijos metais (p. 132 – 147). Apibendrinamas žydų žudymo ir gelbėjimo faktus Lietuvoje, J. Brazaitis rašo: „Tokios rūšies faktai. Pikti ir geri. Naikinimo ir gelbėjimo faktai. Katruos labiau matai, priklauso nuo nusiteikimo to, kuris žiūri ir kalba. Paliestas naikinimo faktų, matys piktus žmones. Paliestas gelbėjimo faktų, matys geruosius. O iš tolimesnės perspektyvos matys, kad yra ir vienu ir kitu, kad už piktuosius atsakomybė, už geruosius nuopelnai priklauso atskiriems asmenim. Tas pats kaip ir atsakomybė už sovietinės okupacijos lietuvių eksterminaciją priklauso irgi atskiriems žydam“ (p. 145 – 146).

2. Brizgys V., Katalikų bažnyčia Lietuvoje 1940 – 1944 metais. Chicago, 1977, 191 p. Knygoje aprašoma Katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje pirmuoju sovietmečiu ir nacių okupacijos metais. Yra fragmentų apie bažnyčios hierarchų požiūrį į holokaustą ir žydų gelbėjimą, minimi bažnyčios hierarchų susitikimai su Kauno geto žydų tarybos atstovais.

3. Budreckis A., Lithuanian national revolt, 1941, South Boston, 1968, 147 p.

4. Damušis A., Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario (1940 – 1959) metais. Trečias pataisytas leidimas. Kaunas, 1991, 100 p. Holokausto aukos įvardijamos bendrame sovietų ir nacių okupacijos kontekste (autorius nurodo 165 000 Lietuvoje nužudytų žydų skaičių). Žydų genocidas prilyginamas sovietiniam terorui: pokario trėmimams, rezistencijos kovų aukoms, pabėgėliams nuo sovietinio teroro. Knygelėje įdėti du anksčiau skelbti A.Damušio straipsniai, skirti nacių operatyvinių grupių (Einsatzgruppen) veiklai.

5. Damušis A., Lithuanian against Soviet and Nazi Agresion., Chicago, 1998, 342 p.

6. **Gražiūnas A., Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940 – 1944, Vilnius, 1996, 399 p.** Knygoje yra du nedideli skyreliai apie žydų genocidą nacių okupuotoje Lietuvoje. Autorius pateikia nemažai faktų apie žydų žudynes ne tik didžiausiuose Lietuvos miestuose, bet ir provicijoje. Holokausto atvaizdavimas atitinka nusistovėjusius išeivių literatūros šablonus.

7. **Gurevičiaus A. sąrašai: Tūkstančiai lietuvių, kurie gelbėjo tūkstančius Lietuvos žydų Antrojo pasaulinio karo metais, Vilnius, 1999, 188 p.**

8. **Ignonis Z., Praeitis kalba: Dienoraštiniai užrašai. Gudija. 1941 – 1944, Brooklyn, 1980.** Buvusio lietuvių policijos 12 –ojo bataliono (vadas maj. A. Impulevičius) karo kapeliono prisiminimai.

9. **Misiūnas R. J., Taagepera, R., Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940 – 1980, Vilnius, 1992, 347 p.** Knygoje yra nedidelis poskyris, skirtas holokaustui okupuotuose Baltijos valstybėse.

10. **Pakalniškis A., Plungė, Chicago, 1980.** Knygoje yra skyrelis apie Plungės žydų žudynes. Knyga sulaukė daug neigiamų lietuvių išeivių atsiliepimų dėl „neteisingo“ žudynių Plungėje atvaizdavimo.

11. **Prunskis J., Lithuania's Jews and the Holocaust, Chicago, 1979, 48 p.** Brošiūroje trumpai apžvelgiama Lietuvos žydų istorija nuo XIV amžiaus pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Daugiausia vietos skiriama žydų vaidmeniui pirmosios sovietinės okupacijos metais (1940 – 1941) ir lietuviams, gelbėjusiems žydus nacių okupacijos metais. Lietuvių dalyvavimas holokauste iš esmės nutylimas, stengiamasi visą kaltę suversti vokiečių naciams.

12. **Raštikis S., Kovose dėl Lietuvos: Kario atsiminimai, II dalis, Los Angeles, 1957, 688 p.**

13. **Sūduvis N. E., Vienų vieni: Dvidešimt penkerių metų rezistencijoje. New York, 1964, 424 p.**

14. **Škirpa K., Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti: Dokumentinė apžvalga, 1973, 583 p.** Škirpos K. „Sukilime“ apie holokaustą rašoma labai nedaug. Visa kaltė ir atsakomybė verčiama hitlerinei Vokietijai. Be to, K Škirpa kupiūravo Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) 1941 m. kovo 24 d. „Nurodymų Lietuvai išlaisvinti“ antižydiškas

vietas ir LAF-o programos 16 –ąjį straipsnį, skelbiantį, kad „LAF žydų tautinei mažumai Lietuvoje atšaukia svetingumą.“

Straipsniai

1. „Dar žydų klausimu”, *Dirva*, 1979 09 27.
2. „Diskusija Akiračių redakcijoje. Apie lietuvių – žydų santykius”, *Akiračiai*, 1978, Nr 8, p. 10 – 11.
3. „Istorikai kalba apie holokaustą Lietuvoje”, *Akiračiai*, 1998, Nr. 1, p. 4 – 5.
4. „Kuklieji žydų gelbėtojai: Platus reportažas amerikiečių laikraštyje apie Konstaciją Bražėnienę”, *Tėviškės žiburiai*, 1986 01 21.
5. „Lietuvių – žydų santykių klausimu”, *Draugas*, 1978 05 31.
„Pasikalbėjimas su Viktorija Sakaite apie teisuolių paieškas”, *Akiračiai*, 1996, Nr. 10.
6. „Žydų klausimas mūsų spaudoje ir visuomenėj”, *Akiračiai*, 1978, Nr. 9, p. 8 – 9.
7. A., „Neapykantos ir keršto knyga”, *Karys*, 1980, Nr. 8, p. 354 – 358. Arado knygos „Partizanas” recenzija.
8. Abraitis J., „Vilniuje atkurtos Lietuvos kariuomenės kariai žydų gelbėjimo veiksmuose”, *Karys*, 1987, Nr. 8, p. 337 – 340; 1987, Nr. 9, p. 389 – 390; 1987, Nr. 10, p. 437 – 438.
9. Balčiūnas J. V., „Laikinoji vyriausybė ir žydai” *Aidai*, 1974, Nr. 9, p. 415 – 418. Autorius neigia bet kokią Laikinosios vyriausybės atsakomybę dėl žydų tragedijos ir visą kaltę suverčia nacistiniams okupantams.
10. Balvočius L., „Kaip buvo išgelbėtas Lemchenas”, *Tėviškės žiburiai*, 1978 12 21.
11. Beiralas K., „Mes nekaltiname tautos”, *Darbininkas*, 1979 02 16.
12. Brazaitis J. „Lietuvos žydų likimas ir Laikinoji Lietuvos vyriausybė”, *Į Laisvę*, 1978, Nr. 73, p. 16–27. Buvęs Laikinosios vyriausybės premjeras (l. e. p.) polemizuoja su Laikinajai vyriausybei keliamais kaltinimais dėl žydų genocido. Autorius

neigia Vyriausybės 1941 m. birželio 30 dienos nutarimą steigti žydų koncentracijos stovyklą Kaune ir diskriminacinius 1941 m. rugpjūčio 1 d. „Žydų padėties nuostatus“. J. Brazaitis teigia, jog Vyriausybės taktika netgi buvo naudinga žydams: pratęsė jų iškėlimo į getą terminą, esą Vyriausybė darė viską, kas buvo įmanoma to meto sąlygomis, palengvinti žydų padėtį, ragino atsiriboti nuo žydų žudynių. J. Brazaičio teigimu, sovietų leidiniuose pateikti dokumentai apie Laikinąją vyriausybę yra sąmoningos klastotės.

13. Čepėnas Pr., „Ar kalta tauta dėl žydų naikinimo ?“, Tėviškės žiburiai, 1977 03 17, 03 24, 03 31, 04 07.

14. Čėsna Z., „Žmoniškumas atšipino giltinės dalgi“, Tėviškės žiburiai, 1979 12 06, 12 13, 12 30.

15. Čėsna Z., „Draugų niekad nėra perdaug (žydų kl.)“, Tėviškės žiburiai, 1978 04 06.

16. Čėsna Z., „Klaikūs praeities šešėliai ir tikrovė“, Tėviškės žiburiai, 1977 09 29, 10 06, 10 13, 10 20, 10 27, 11 03.

17. Dagilis R., „Nekaltinant ir nesiginant – žydų klausimu“, Tėviškės žiburiai, 1977 01 20.

18. Damulis L., „Kaltinimus reikia atmesti“, Nepriklausoma Lietuva, 1976 08 11.

19. Daukša R., „Sovietinė NKVD ir statistikos žydų tema“, Tėviškės žiburiai, 1978 11 16.

20. Deltuvis J., „Dov Levinas lietuviams nėra objektyvus“, Tėviškės žiburiai, 1976 08 05.

21. Domeika V., „Kas kaltas dėl žydų sunaikinimo?“ Dirva, 1978 12 02.

22. Domeika V., „Perdideli kaltinimai lietuviams“, Tėviškės žiburiai, 1982 06 24.

23. Gaučys P., „Kauno ir Šiaulių žydų likimas“, Draugas, 1970 08 10.

24. Gaučys P., „Kauno žydų geto likimas“ Draugas, 1970 07 16.

25. Gaučys P., „Vilniaus žydų sunaikinimas“, Tėvynės sargas, 1967, Nr 1, p. 151 – 156.

26. Gertnerienė Š., „Matyti abi puses: Lietuvių žydų klausimu”, Tėviškės žiburiai, 1977 08 18.
27. Gustaitis A., „Kaip lietuviai gelbėjo žydus”, Naujienos, 1978 09 16, 09 18, 09 19.
28. Gustaitis A., „Vilniaus partizanai: Žydų filmas apie nacių laikotarpį Vilniuje”, Tėviškės žiburiai, 1987 01 13.
29. Ignaitis V., „Faktai kaltina, faktai teisinga (žydų kl.)”, Tėviškės žiburiai, 1976 08 26.
30. Ivinskis Z., „Lietuva ir žydai istorijos šviesoje”, Aidai, 1972, Nr. 1 – 2.
31. J. D., „Žydų gelbėjimas nuo nacių Lietuvoje”, Draugas, 1976 11 29.
32. J. Pr., „Okupantų kolaborantai kitur neieškomi”, Darbininkas, 1978 07 14.
33. Jakštas J., „Holokaustas baltiškų studijų puoselėjimo konferencijoje”, Dirva, 1978 06 08.
34. Jakubickas S., „Ar žydai turi pagrindą kaltinti “, Laisvoji Lietuva, 1977 04 21, 05 05, 05 19, 06 02.
35. Jakubickas S., „Taip lietuviai gelbėjo žydus”, Tėviškės žiburiai, 1977 02 10.
36. Jankus J., „Kaltinimai ir apikaltinimai”, Draugas, 1979 01 27.
37. Jasaitis P., „Nacionalsocialistinis ir komunistinis genocidas Lietuvoje”, Lietuvių Katalikų Mokslų Akademija. Suvažiavimo darbai, Roma, 1969, t. 6, p. 367 – 424.
38. Jurgėnas P., „Istorija pareikalaus apyskaitos”, Draugas, 1976 10 06, 07.
39. Kabaila A. V., „Atkirtis į neteisingus užmetimus lietuvių tautai”, Pasaulio lietuvis, 1998, Nr. 2, p. 12 –15.
40. Kalnius A., „Kai kaltinimai kartojami”, Tėviškės žiburiai, 1988 07 12; 07 19.
41. Kalnius A., „Kas diriguoja šiai „medžioklei?””, Dirva, 1979 11 11.
42. Kalnius A., „Kas sunaikino Plungės žydus?” Tėviškės žiburiai, 1982 06 03.

43. Kalnius A., „Ne rankas, bet galvas aukštyn”, Tėviškės žiburiai, 1979 04 05.
44. Kalnius A., „Policijos pareigūnas gelbėjo žydus”, Tėviškės žiburiai, 1979 05 31.
45. Kalnius A., „Žydai ir vokiečių dokumentai”, Tėviškės žiburiai, 1977 09 15, 09 22.
46. Kaplanas I., „Lietuvių ir žydų santykiai praity ir dabarty”, Į laisvę, 1981, Nr. 82, p. 59 – 67.
47. Kojelis J., „Iškreipta tikrovė praities šešėliuose”, Tėviškės žiburiai, 1977 12 08, 12 15.
48. Krupavičius M., „Lietuvių – žydų santykiai rudosios okupacijos metu”, Europos lietuvis, 1956, Nr 27 – 30.
49. Levin D., „Faktai kaltina (žydų žudymas Lietuvoje)”, Tėviškės žiburiai, 1976 07 08.
50. Mačiulis P., „Tautą kaltinti tegali istorinė tiesa”, Tėviškės žiburiai, 1976 09 09.
51. Mačiulis P., „Tautą kaltinti tegali istorinė tiesa”, Tėviškės žiburiai, 1976 09 09.
52. Matekūnas P., „Okupacijų metai Vilniuje”, Karys, 1989, Nr. 8.
53. Meškauskas V., „Lietuviai ir žydai”, Dirva, 1978 05 04.
54. Mošinskis A., „Liudininko pasisakymas”, Akiračiai, 1984, Nr. 9, 10. Apie žudynes „Lietūkio” garaže.
55. Musteikis A., „Lietuvių ir žydų santykiai”, Tėviškės žiburiai, 1976 04 29.
56. Musteikis A., „Propaganda mokslo vardu”, Tėviškės žiburiai, 1989 09 26; 10 03; 10 10; 10 17; 11 07. Autorius polemizuoja su Izraelio profesoriumi Dovu Levinu dėl žydų vaidmens pirmuoju sovietmečiu ir kai kuriais holokausto klausimais.
57. Oleiskis J., „Kadaise žydai gyveno Lietuvoje”, Tėviškės žiburiai, 1976 06 24.
58. Petkevičius R., „Žydai ir nacių klasta”, Laisvoji Lietuva, 1977 11 03.
59. Pr. J; „Prieš mūsų tautos apkaltinimą (žydų k.)”, Draugas, 1979 11 26.
60. Procuta G., „Kiek buvo žydų gelbėtojų?”, Tėviškės žiburiai, 1999 03 12.

61. Prunskis J., „Lietuvos žydai kaltina lietuvius”, Tėviškės žiburiai, 1977 01 10.
62. R. B; „Kelios mintys apie žydiškas ir lietuviškas neapykantas”, Tėviškės žiburiai, 1976 07 22.
63. Rastenis V., „Painios sąskaitos”, Akiračiai, 1977, Nr. 4 – 6.
64. Ruta B., „Pora šimtų – dar ne visa tauta”, Tėviškės žiburiai, 1976 09 09.
65. S. K; „Lietuvos žydai ir „Holocaust”, Karys, 1979, Nr 9, p. 380 –381.
66. Skirka A., „Opus klausimas ir sunkus dialogas (žydų kl.)”, Tėviškės žiburiai, 1978 06 20, 06 27, 08 03.
67. Slavėnas P., „Nazi ideologi and policy in the Baltic States”, Lituanus, 1965, Nr. 1, p. 34 – 47.
68. Stankus V., „Žydų kl. Baltistikos studijų dienoje”, Dirva, 1978 06 01.
69. Sužiedėlis S., „1941 metų sukilimo baltosios dėmės (pokalbis su S. Sužiedėliu)”, Akiračiai, 1991, Nr. 9 – 11; 1992, Nr.1.
70. Sužiedėlis S., „Kas išžudė Lietuvos žydus”, Akiračiai, 1998, Nr 4.
71. Sužiedėlis S., „Penkiasdešimčiai metų praėjus: lietuvių tautos sukilimo ir laikinosios vyriausybės istorijos interpretacijų disonansai”, Metmenys, 1991, Nr. 61, p. 149 – 169.
72. Sužiedėlis S., „Valdžia, visuominė ir antisemitizmas”, Akiračiai, 1995, Nr. 4.
73. Širvydas V., „Žydų tragedija ir lietuviai”, Tėviškės žiburiai, 1976 10 07.
74. Štromas A., „Holokaustas. Žydų ir nežydų patirtis”, Krantai, 1990, Nr. 23 – 24, p. 14 – 23.
75. Štromas A., „Komentuojant komentarus”, Tėviškės žiburiai, 1979 01 25.
76. Terleckas A., „Dar kartą apie žydus ir lietuvius”, Akiračiai, 1979, Nr 8, p. 4 – 7.
77. Totoraitienė P., „Kentėjo, bet kitus gelbėjo”, Tėviškės žiburiai, 1979 02 08.
78. Vaičeliūnas J., „Skirtingai matoma tikrovė”, Tėviškės žiburiai, 1977 11 10.

79. Varanka S., „Žydų atsiradimas ir jų likimas Lietuvoje”, Tėviškės žiburiai, 1974 08 01, 08 08.
80. Varanka S., „Žydų kančios ir kovos”, Tėviškės žiburiai, 1976 04 15, 04 22
81. Varnius J., „Sunaikinimo sąmokslas”, Tėviškės žiburiai, 1979 04 19.
82. Venclova T., „Atsakymas Žuvintui (žydų k.)”, Akiračiai, 1978, Nr. 4, p. 7 – 8.
83. Venclova T., „Žydai ir lietuviai”, Akiračiai, 1977, Nr. 1, p. 4 – 5.
84. Vikis J., „Teisingas liudininkas Lietuvos žydų reikalui”, Europos lietuvis, 1976 09 14.
85. Vileišis P., „Dar žydų kl.,” Dirva, 1979 09 27.
86. Vileišis P., „Lietuvos žydų kl.,” Draugas, 1977 03 17, 03 18.
87. Volertas V., „Gal minėti, gal pamiršti?”, Draugas, 1997 07 01.
88. Zubras A., „Žydai Lietuvos rėmuose”, Pasaulio lietuvis, 1987, Nr. 10, p. 27 – 29.
89. Žemaitis A., „Atviras laiškas kaltintojams”, Tėviškės žiburiai, 1981 02 26, 03 05.
90. Žemaitis V., „Vokiečių politika Lietuvoje”, Naujienos, 1971 12 30, 31.
91. Žuvintas A., „Lietuviai ir žydai: Atviras laiškas T. Venclovai”, Akiračiai, 1978, Nr. 5, p. 6 – 7.

Lietuvos Respublikos autorių darbai holokausto tema

Su holokausto problema Lietuvos istorikai susidūrė jau Atgimimo laikotarpiu. Karo, 1941 m. birželio sukilimo ir nacių okupacijos tema rašantys istorikai negalėjo išvengti žydų genocido problemos. Iš pradžių šią problemą buvo bandyta spręsti atmetant sovietinės istoriografijos klišes ir įsisavinant lietuvių išeivijos Vakaruose sukurtas romantines tautines koncepcijas. Tačiau tai tebuvo tik laikina išeitis. Objektiviems holokausto tyrimams būtinas savikritiškumas savo tautos istorijos atžvilgiu, o tai nesiderino su romantiškomis ir apologetiškoms praeities vizijomis. Tiesos sakymas holokausto tema Lietuvos visuomenėje nepaprastai skausmingas ir sudėtingas procesas. Istorikas V.Brandišauskas yra pažymėjęs, jog istoriografinės situacijos aptarimas šiuolaikiniame etape yra nepalankus dėl įvairių priežasčių: konceptualumo bei socialinės

ir kultūrinės kritikos tradicijų stokos, stereotipų, dalies visuomenės konservatyvumo bei išankstinių nuostatų, nesugebėjimo suvokti skaudžios ir didžia dalimi moralinės problemos. Istoriografinę situaciją dar labiau sujaukia propagandinių straipsnių gausa bei giliai tūnantys tautinės psichologijos kompleksai. Ilgą laiką lietuviai save suvokė kaip agresyvių didžiųjų kaimynų auką, dabar reikia pripažinti, jog ne visuomet buvome tik aukos, jog reikia pripažinti moralinę kaltę ir atsakomybę už dalies tautiečių siaubingus nusikaltimus žydų tautai nacių okupacijos metu. Lietuvių istorikams tenka ir dar teks atsakyti į daugybę sunkių klausimų. Reikės paaiškinti, kodėl Lietuvoje nužudytų žydų procentinis skaičius bene didžiausias Europoje, kodėl masinės žydų žudynės Lietuvoje, skirtingai nuo kitų nacių okupuotų kraštų, prasidėjo jau pirmomis okupacijos dienomis, kodėl lietuvių administracija, policija ir vadinamieji partizanai (baltaraiščiai) paklusniai vykdė nacių nurodymus persekioti ir žudyti žydus. Jau dabar aišku, jog atsakant į kai kuriuos klausimus, susidursime su faktais ir skaičiais, pranokstančiais pačias blogiausias nuojautas ir slaptas “šviesesnio vaizdo” viltis. Teks pamatyti savo netolimą praeitį, tokią, kokia ji buvo iš tikrųjų, ir tos praeities paveikslas, galbūt, bus baisesnis už Dantės pragarą ir už stalininio teroro siaubą. Holokaustas ne tik mokslinė, bet ir filosofinė bei moralinė problema. Su ja susiduria ne tik atskiri individai, bet ir visuomenė. Tiesos sakymas apie holokaustą Lietuvoje dar tik prasideda ir tęsis dar ilgai. Dar tik pradėti laužyti kai kurie įsisenėję lietuvių visuomenės stereotipai.

Iš esmės paneigtas mitas apie milžinišką žydų vaidmenį naikinant ir persekiojant lietuvių tautą bei griauinant Lietuvos valstybę pirmuoju sovietmečiu (prof. L. Truskos, istorikų dr. A. Anušausko bei N. Maslauskienės darbai), sugriautas romantiškas ir šviesus 1941 m. birželio sukilimo, LAF-o ir Laikinosios Lietuvos vyriausybės įvaizdis (dr. V. Brandišausko darbai), iškelta lietuvių moralinės ir politinės atsakomybės už holokaustą problema (prof. L. Truskos straipsniai). Atsiranda vis daugiau darbų, objektyviai nagrinėjančių žydų tragediją Lietuvoje. Valstybinio Vilniaus žydų muziejaus darbuotojai išleido svarbias knygas apie Vilniaus getą ir žydų gelbėjimą Lietuvoje. Manychiau, jog, nepaisant ankščiau paminėtų nepalankių sąlygų ir aplinkybių, Lietuvos istorikai turi neblogas perspektyvas tyrinėti holokausto istoriją. Pirmiausia, Lietuvoje išliko turtingi archyvinių dokumentų fondai bei atsirado galimybė laisvai bendrauti su Vakarų istorikais, bei naudotis Vakaruose išleista holokausto literatūra. Lietuvos politinė valdžia

palaipsniui taip pat vis labiau suvokia holokausto tyrimų bei holokausto aukų atminimo išsaugojimo bei pagerbimo svarbą. Lietuvoje faktiškai nebeliko išorinių holokausto tyrimus ribojančių priežasčių (išskyrus finansines). Viską lems istorikų kompetencija sąžiningumas, sugebėjimai ir darbštumas.

Knygos

1. **Agranovskij G., Guzenberg I., Litovskij Erusalim (rusų k.), Vilnius, 1992, 71 p. Knygelėje yra poskyris apie Viniaus getą nacių okupacijos metais.**
2. **Atamukas S., Lietuvos žydų kelias: Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos, Vilniaus 1998, 431 p. Knygoje yra stambus skyrius apie holokaustą Lietuvoje.**
3. **Atamukas S., Žydai Lietuvoje, Vilnius, 1990, 142 p.**
4. **Atminties dienos: Tarptautinė konferencija, skirta Vilniaus geto sunaikinimo 50–mečiui 1993 m. spalio mėn. 11 – 16 d., sudarytojas E. Zingeris, Vilnius, 1995, 548 p.**
5. **Brandišauskas V., Siekiai atkurti Lietuvos valstybingumą (1940 06 – 1941 09), Vilnius, 1996, 208. Knygoje taip pat atskleidžiami Lietuvių aktyvistų fronto ir Lietuvos laikinosios vyriausybės veiklos antisemitiniai aspektai.**
6. **Bubnys A., Vokiečių okupuota Lietuva (1941 – 1944), V., 1998, 606 p. Knygoje yra išsamus poskyris apie holokaustą Lietuvoje.**
7. **Ėringis K., Lietuvos kariuomenės tragedija: faktai, prisiminimai, dokumentai, V., 1993, 271 p. Knygoje taip pat aprašoma Lietuvos žydų kova su naciais sovietų partizanų būriuose bei Raudonosios armijos 16 – ojoje šaulių divizijoje.**
8. **Ginaitė–Rubinsonienė S., Atminimo knyga: Kauno žydų bendruomenė 1941 – 1944 metais, V., 1999, 226 p.**
9. **„Gyvybę ir duoną nešančios rankos“, (Sudarytojai Erenburgas M. ir Sakaitė V.), V., 1998. Knyga apie žydų gelbėjimą Lietuvoje.**
10. **Liekis A., Lietuvos laikinoji vyriausybė (1941 06 22 – 08 05), V; 2000, 430 p. Knygoje yra kontroversiškas skyrius apie holokaustą Lietuvoje.**

11. **Lietuvių – žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai. Praktinis seminaras – diskusija. Stenograma. Vilnius, 1999 m. balandžio 23 d. V., 1999, 51 p.**

12. **Lietuvių katalikų mokslų akademijos (toliau LKMA), Metraštis, V., 1999, 622 p.** Metraštyje talpinama Vilniuje 1998 m. spalio 8 – 9 dienomis vykusios konferencijos „Katalikų Bažnyčia ir lietuvių – žydų santykiai“ pranešimų tekstai. Metraštyje daug dėmesio skirta holokaustui Lietuvoje.

13. **Skausmo knyga (Sud. J. Levinsonas), V; 1997, 224 p.** Lietuvos miestų bei miestelių, kuriuose iki holokausto gyveno žydai ir vietų, kur jie buvo nužudyti trumpas aprašymas. Iš viso nurodytos 239 vietovės.

14. **Smoliakovas G., Akistata, V; 1988.**

15. **Šuras G., Užrašai: Vilniaus geto kronika 1941 – 1944, Vilnius, 1997, 167 p.**

16. **1941 m. birželio sukilimas: Dokumentų rinkinys (Sudarė V. Brandišauskas), V., 2000, 378 p.**

17. **Vilna Ghetto posters: Jewish Spiritual Resistance, V., 1999.** Buklete publikuojamos Vilniaus geto afišos.

18. **Vilniaus getas: kalinių sąrašai (Sudar. Guzenberg I.), V., 1998, t. 2, 336 p.**

19. **Vilniaus getas: kalinių sąrašai (Sudar. Guzenberg I.), V., 1996, t. 1, 432 p.**

20. **Žydų muziejus (Vyr. redaktorius Jevsejus Ceitlinas), V., 1994, 360 p.** Knygoje yra straipsnių apie holokaustą bei žydų pasipriešinimą.

Straipsniai

1. **„Akistata: gėdingiausias istorijos puslapis ?”, Sandora, 1998, Nr. 10, p. 15 – 21.** Pokalbis apie Lietuvos žydus ir holokaustą. Dalyvauja dr. I. Veisaitė, S. Alperavičius, kun. A. Belickas, prof. L. Truska, „7 meno dienų“ vyr. red. L. Vildžiūnas ir kt.

2. **„Amerikiečiai ragina A. Lileikio byloje nesilaikyti teisinių normų”, Lietuvos aidas, 1996 03 28.**

3. Anolik B., „Nacių koncentracijos stovyklos Estijoje”, *Atminties dienos*, Vilnius, 1995, p. 201 – 210.
4. “Asmeninė prof. E. Gudavičiaus nuomonė”, *Lietuvių – žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai*, V; 1999, p. 24 – 28.
5. Bagdanavičius V., „Lietuvos žydai”, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V., 1999, p. 265 – 270.
6. Bendinskas A., „Mirtis „Lietūkio” garaže”, *Gimtasis kraštas*, 1989 08 10 – 16.
7. Berenis V., „Bažnyčia ir Lietuvos žydai – sugyvenimo, priešiško ir supratimo istoriniai aspektai”, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V; 1999, p. 61 – 68.
8. Brandišauskas V., „Holokaustas Lietuvoje: istoriografinės problemos”, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V, 1999, p. 135 – 151.
9. Brandišauskas V., „Lietuvių aktyvistų frontas, Laikinoji Vyriausybė ir žydų klausimas”, *Lietuvių - žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai*, V; 1999, p. 17 – 21.
10. Brandišauskas V., „Lietuvių ir žydų santykiai 1940 – 1941 metais”, *Darbai ir dienos*, Kaunas, 1996, Nr. 2(11), p. 49 –65.
11. Bubnys A., „Kristaus tarnai – žydų gelbėtojai”, *Katalikų pasaulis*, 1991 01 22, Nr. 2.
12. Bubnys A., „Lietuvių karinės – policinės struktūros ir žydų persekiojimas”, *Lietuvių – žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai*, V., 1999, 21 – 24.
13. Bubnys A., „Vokiečių politika Lietuvoje Bažnyčios ir religijos atžvilgiu (1941 – 1944)”, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V., 1999, p. 209 – 219.
14. Bubnys A., „Vokiečių saugumo policijos ir SD ypatingasis burys Vilniuje (1941 – 1944)”, *Atminties dienos*, V., 1995, p. 181 – 190.
15. Buchaveckas S., „Lietuvos inteligentijos vaidmuo gelbstint žydus nacių okupacijos metais”, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V., 1999, p. 237 – 251.
16. Buchaveckas S., „Štuthofio muziejaus archyvas apie nacių kalintus Lietuvos žydus”, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1996, V., 1997, p. 344 – 351.

17. Buchaveckas S., „Dėl Lietuvos žydų eksterminacijos nacių okupacijos pradžioje (1941)“, *Atgimimas*, 1995 04 05.
18. Bumblauskas A., „Lietuvių ir žydų santykių istorijos problema istoriografinių paradigmu kontekste“, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V., 1999, p. 253 – 264.
19. „Daktaro Elchoneno Elkeso, Kauno geto judenrato vyresniojo, Testamentas“, *Šaurės Atėnai*, 1995 05 16.
20. Dargis A., „Žudynių byla toliau storėja, bet aiškių atsakymų joje nėra“, *Lietuvos rytas*, 1999 06 19. Apie „Lietūkio“ garažo žudynių bylos tyrimą.
21. Donskis L., „Atisemitismus in Litauen: Tradition und heutige Erfahrung“, *Jahrbuch für Antisemitismusforschung*, 1997, t. 6, S. 21 – 31.
22. Eidintas A., „1946 metų dokumentas apie lietuvių – žydų santykius“, *Kultūros barai*, 2000, Nr. 8/9, p. 85 – 104.
23. Erenburgas M., „Nacių aukų gelbėjimo Lietuvoje specifika (1941 – 1944)“, *Atminties dienos*, V, 1995, p. 431 – 441.
24. Freidheimas P., „Apie vieną nekalta suklydimą“, *Švyturys*, 1990, Nr. 19.
25. Geleževičius R., „Nauji laikai – senos žaizdos“, *Veidas*, 1998 04 23.
26. Geleževičius R., „Žydų turtas – žaizda, kuri pati neužgis“, *Veidas*, 1998 12 10.
27. Gelpernas D., „Kai kurie pasipriešinimo Kauno gete nušvietimo klausimai“, *Atminties dienos*, Vilnius, 1995, p. 324 – 334.
28. Gelpernas D., „Žydų pasipriešinimo kova hitlerinės okupacijos laikotarpiu Lietuvoje (1941 – 1944)“, *Žydų muziejus*, V, 1994, p. 83 – 98.
29. Guzenberg I., „Vilniaus geto darbo stovyklos ir 1942 metų gyventojų surašymas“, *Vilniaus getas: kalinių sąrašai*, V, 1998, t. 2, p. 5 – 23.
30. Guzenberg I., „Vilniaus getas ir 1942 metų gyventojų surašymas“, *Vilniaus getas: kalinių sąrašai*, V, 1996, t. 1, p. 8 – 23.
31. Jakubčionis A., „Lietuvių požiūris į žydus, Vilniaus getą, jo gyventojus ir jų likimą“, *Atminties dienos*, V, 1995, p. 383 – 389.
32. Jakubčionis A., „Žydų autorių požiūris į Lietuvos Katalikų Bažnyčią (1939 - 1945)“, *LKMA Metraštis*, t. XIV, V, 1999, p. 153 – 164.

33. Jarmalavičius R., „Tiesos link...”, Respublika, 1992 01 17.
34. Jegelevičius S., „Lietuvos žydai ant Katastrofos slenkščio (1941m. birželis – liepa)”, LKMA Metraštis, t. XIV, V, 1999, p. 165 – 183.
35. Jonušienė D., „Sielos neturi tautybės”, Veidas, 1997 09 20, p. 24 – 28.
36. Kaltenis V., „Raudų sienoje – lietuviški vietovardžiai”, Tiesa, 1993 04 17.
37. Kauzonas F., „Aleksandras Lileikis – nesantaikos obuolys, besiridinėjantis tarp Izraelio ir Lietuvos”, Respublika, 1995 03 01.
38. Kauzono F. interviu su A. Lileikiu, Respublika, 1996 07 16, 07 19.
39. Knezys S., „Kauno karo komendantūros Tautinio darbo batalionas 1941 m.”, Genocidas ir rezistencija, 2000, Nr. 1(7), p. 122 – 168. Straipsnyje detaliai išnagrinėta TDA 1-ojo bataliono istorija, minimos ir bataliono karių vykdytos žydų žudymo akcijos Kauno fortuose.
40. „Kruvinas sąrašas”, Lietuvos Jeruzalė, 1991, Nr. 9.
41. Margolis R., „Pagrindinė antifašistinė organizacija FPO Vilniaus gete (1942 – 1943)”, Atminties dienos, Vilnius, 1995, p. 296 – 310.
42. Margolis R., „Vilniaus gete”, Žydų muziejus, V; 1994, p. 99 – 129.
43. Margolis R., „W Getcie Wilenskim – w rocznicę holocaustu”, Znad Wilii, 1994 10 18, Nr. 28.
44. Maslauskienė N., „LKP tautinė sudėtis, tautinių mažumų vaidmuo komunistų parijoje 1939 – 1941 metais”, Lietuvių – žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai, V., 1999, p. 10 – 13.
45. Mikelinskas J., „Ar yra atsakymas į klausimą „Kodėl?”: Dar karta apie holokaustą”, Valstiečių laikraštis, 1999 06 05, 06 12, 06 26.
46. Mikelinskas J., „Teisė likti nesuprastam, arba Mes ir jie, jie ir mes”, Metai, 1996, Nr. 8 – 9.
47. Peleckienė L., „Prie Šiaulių žydų geto vartų skambėjo gedulingas „Reguiem””, Lietuvos rytas, 1994 07 26. Nr. 144.
48. Piročkinas A., „Kur tikroji žydų tragedijos esmė?”, Tiesa, 1992 09 23.
49. Pokalbis su Leonidu Donskiu apie šiandieninį antisemitizmą Lietuvoje, Akiračiai, 1995, Nr. 6 – 7.

50. Puišytė R., „Holokaustas Lietuvos provincijoje. Jurbarkas (1941 m. birželis – 1941 m. rugsėjis)“, Lietuvos archyvai, 1999, Nr. 13, p. 77 – 85.
51. Rolnikaitė M., „Paskutinės Vilniaus geto dienos“, Atminties dienos, Vilnius, 1995, p. 155 – 164.
52. Rubavičius V., „Kaip ir kodėl pučiamas antisemitizmo burbulas ?“, Respublika, 1993 02 23.
53. Sakaitė V., „Lietuvos kunigai žydų gelbėtojai“, LKMA Metraštis, t. XIV, V; 1999, p. 227 – 235.
54. Sakaitė V., „Žydų gelbėjimas“, Genocidas ir rezistencija, 1998, Nr. 2(4), p. 81 – 103.
55. Samavičius R., „Žydų kultūros netektys okupacijų metais“, Voruta, 1997 04 12 – 18, Nr. 14.
56. Stankeras P., „Vilniaus geto tragedija“, Lietuvos aidas, 1993 09 23.
57. Streikus A., „Vatikano pozicija žydų holokausto atžvilgiu“, LKMA Metraštis, t. XIV, V., 1999, p. 221 – 226.
58. Sužiedėlis S., „Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir holokaustas kaip istorinių tyrimų objektas“, LKMA Metraštis, t. XIV, V, 1999, p. 121 – 134.
59. Truska L., „Ar 1940 m. žydai nusikalto Lietuvai ?“, Akiračiai, 1997, Nr. 7.
60. Truska L., „Ir atleisk mums mūsų tėvų ir senelių nuodėmes: Apie holokaustą Lietuvoje 1941 m.“ Kultūros barai, 1999, Nr. 5 – 6.
61. Truska L., „Lietuvos SSR – MVD – MGB personalo tautinė sudėtis 1940 – 1953“, Lituanistica, 1998, Nr. 4.
62. Truska L., „Lietuvos žydų padėtis pirmuoju sovietmečiu, jų vaidmuo valdžios struktūrose 1940 - 1941 metais“, Lietuvių – žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai, V., 1999, p. 13 – 17.
63. Truska S., „Lietuviai ir žydai. Apie vieną gajų mitą“, Literatūra ir menas. 1993 04 24.
64. Tuskenis E., „Lietuviai nesuvokia vakarietiškos holokausto sąvokos“, Lietuvos rytas, 1995 03 14.

65. Umbražiūnas K., „Kas gelbėjo žydus Lietuvoje ?”, *Viltis*, 1991 07 03, Nr. 18.
66. Valentukevičius R., „Nusikaltimų žmoniškumui tyrimo Lietuvoje problemos”, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr. 1(5), p. 7–16.
67. Vareikis V., „Tragiškasis Lietuvos birželis”, *Mažoji Lietuva*, 1991 06 26, Nr. 25.
68. Veisaitė I., „Lietuvių – žydų dialogas jau yra prasidėjęs”, *Kultūros barai*, 1998, Nr. 12.
69. Vildžiūnas L., „Nuoširdžios pastangos „išsiaiškinti iki galo”, 7meno dienos, 1996 09 20.
70. Zingeris E., „Genocidas ir holokaustas – Lietuvos užsienio ir vidaus politikos problema”, *Lietuvių – žydų santykiai. Istoriniai, teisiniai ir politiniai aspektai*, V., 1999, p. 1 – 6.
71. Zingeris M., „Jüdische Identität in einer nichtjüdischen Umwelt nach dem Holocaust”, *Jahrbuch für Antisemitismusforschung*, 1997, t. 6, S. 32-43.
72. Zizas R., „Vilniaus geto žydų ginkluota kova prieš nacius (1941 – 1944)”, *Atminties dienos*, Vilnius, 1995, p. 312 – 323.
73. „Žydai”, *Lietuvių enciklopedija*, t. 35, Boston, 1966, p. 283 – 295.

Išvados

Daugiausia darbų holokausto Lietuvoje tema yra paskelbę užsienio šalių (JAV, Izraelio ir Vokietijos) istorikai. Jų darbuose išnagrinėti beveik visi svarbiausieji holokausto aspektai. Reliatyviai mažiau išnagrinėti yra šie klausimai; a) žydų turto ir nuosavybės konfiskavimas ir išgrobstymas; b) žydų žudynių organizavimas ir vykdymas Lietuvos provincijoje; c) mažųjų getų bei laikinų žydų izoliavimo stovyklų steigimas ir likvidavimas; d) žydų kultūros ir meno vertybių grobstymas ir naikinimas; e) Lietuvos žydų kalinimas ir žudymas nacių koncentracijos stovyklose už Lietuvos ribų (Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Vokietijoje); f) getų „savivaldos” (žydų tarybų, getų policijos) padėtis ir vaidmuo holokausto procese. Iki šiol nėra patikimų duomenų apie nužudytų ir išgelbėtų Lietuvos žydų skaičių bei lietuvių, dalyvavusių žydų žudynėse skaičių. Minėtų

klausimų platesnis ir gilesnis nušvietimas tebelieka aktualus Lietuvos ir užsienio holokausto tyrinėtojams.

Tarybinė Lietuvos istoriografija pranoksta visas kitas lietuvių istoriografijos kryptis darbų mininčių holokaustą skaičiumi. Tačiau tik nedidelę dalį tarybinių istorikų publikacijų galėtume pavadinti mokslinėmis ir turinčiomis išliekamąją vertę. Nors tarybiniu laikotarpiu (1945 – 1990) buvo išleista tūkstačiai knygų ir straipsnių nacių okupacijos tema, tačiau dėl sovietinės politikos ir komunistinės ideologijos sąlygotų priežasčių holokausto tema buvo ignoruojama. Per 50 metų sovietiniai istorikai neišleido nė vienos vien tik žydų genocidui skirtos mokslinės monografijos. Nacių okupacijos metais vykdytas žydų genocidas buvo dažniausiai vertinamas kaip „masinės taikių tarybinių žmonių (piliečių) žudynės“. Tarybiniai karo istorikai daugiausia dėmesio skyrė „lietuvių buržuazinių nacionalistų“ veiklos tyrimui ir smerkimui.

Lietuvių išeivija Vakaruose laikėsi gynybinės arba kontrapuolamosios pozicijos. Lietuvių išeivių darbuose apie karo ir nacių okupacijos metų įvykius holokausto tema arba buvo apeinama, arba nagrinėjama epizodiškai. Išeivijos autoriai daugiausiai dėmesio skyrė 1941 m. birželio sukilimui ir antinacinei lietuvių rezistencijai. Žydų genocidas Lietuvoje buvo vertinamas kaip nacių suorganizuotas ir įvykdytas nusikaltimas, kuriame dalyvavo ir saujelė lietuvių tautos atplaišų. Per visą pokarinį laikotarpį, Vakaruose gyvenantys lietuvių išeiviai neparašė nė vieno stambaus mokslinio darbo holokausto tema. Ši tema dažniau buvo nagrinėjama išeivijos spaudoje. Ypač tai pasakytina apie 7-ąjį ir 8-ąjį dešimtmečius ir Toronte leidžiamą savaitraštį „Tėviškės žiburiai“. Tačiau dažniausiai tai buvo susiję su lietuviams nepalankiais teiginiais, skelbiamais Vakarų istorikų darbuose, arba su lietuvių išeiviams JAV iškeltomis bylomis dėl karo nusikaltimų įvykdymo nacių okupacijos metais. Minėtose poleminių pobūdžio straipsniuose dažniausiai buvo teigiama, jog žydų genocidą Lietuvoje organizavo ir vykdė vokiečių okupantai, lietuviai esą žydų žudynėse nedalyvavo arba dalyvavo tik „saujelė“ lietuvių tautos atplaišų, lietuviai labai aktyviai gelbėjo žydus nuo gresiančios mirties, žydai aktyviai dalyvavo lietuvių represijose ir Lietuvos sovietinime 1940 – 1941 metais, ir tokiu būdu sukėlė daliai lietuvių neapykantos ir keršto jausmus, kurie paskatino kai kuriuos lietuvius dalyvauti žydų žudynėse nacių okupacijos metais. Taigi, lietuvių

išeivijos autorių darbams būdingos gynybinės reakcijos ir objektyvių bei sąžiningų tyrimų stoka (su nedidelėmis išimtimis, pvz; istorikas S. Sužiedėlis).

Nepriklausomas Lietuvos istorikai holokausto tema kol kas taip pat nedaug tenuveikė. Holokausto tyrimui Lietuvoje tik įsibėgėja. Jau yra parašyta objektyvių darbų apie 1941 m. birželio sukilimą ir LAF-o bei Laikinosios Vyriausybės poziciją žydų atžvilgiu (V. Brandišausko monografija ir straipsniai), apie dalies lietuvių dalyvavimą holokauste bei žydų vaidmenį pirmuoju sovietmečiu (prof. L. Truskos straipsniai), apie Vilniaus getą ir žydų gelbėjimą Lietuvoje (Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus leidiniai). Vis dėlto iki šiol nėra išleistos apibendrinančios mokslinės monografijos apie holokaustą Lietuvoje. Lietuvos istorikai pirmiausia turėtų tyrinėti tokius klausimus: 1) lietuviškojo antisemitizmo kilmė ir raida XIX a. antroje–XX a. pirmoje pusėje; 2) lietuvių administracijos ir policijos vaidmuo holokauste; 3) žydų žudynės provicijoje; 4) nužudytųjų ir žudynėse dalyvavusių statistika; 5) žydų nuosavybės, turto, kultūros vertybių likimas; 6) Lietuvos žydų kalinimas už Lietuvos ribų bei užsienio šalių žydų žudynės Lietuvoje; 7) žydų gelbėtojų ir išgelbėtų žydų statistika.